'नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स'

अर्हत १८

वर्ष ३, अंक ३ | बुद्ध सम्वत् २५५९ | ने.सं. ११३६ कछलाथ्व | वि.सं. २०७२ मंसिर ९, सकिमना पुन्ही

पञ्चशील प्रार्थना

उहाँ भगवान अरहत सम्यकसम्बुद्धलाई नमस्कार (३)
म बुद्धको शरणमा जान्छु,
म धर्मको शरणमा जान्छु,
म संघको शरणमा जान्छु,

दोस्रोपल्ट पनि बुद्धको शरणमा जान्छु,
दोस्रोपल्ट पनि म धर्मको शरणमा जान्छु,
दोस्रोपल्ट पनि म संघको शरणमा जान्छु,

तेस्रोपल्ट पनि बुद्धको शरणमा जान्छु,
तेस्रोपल्ट पनि म धर्मको शरणमा जान्छु,
तेस्रोपल्ट पनि म संघको शरणमा जान्छु,

म प्राणी हिंसा गर्ने काम छोड्ने शील राम्ररी पालना गर्छु ।
म चोरी गर्ने काम छोड्ने शील राम्ररी पालन गर्छु ।
म कामरागको विषयमा नराम्रो आरचण गर्नेछैन ।
यो शील राम्ररी पालन गर्नेछु ।

म झूट कुरा बोल्ने बानी छोड्ने शील राम्ररी पालन गर्छु ।
म बेहोसको कारण हुने रक्सी, जाँड आदि लागूपदार्थ
सबै छोड्ने शील राम्ररी पालन गर्छु ॥

साभार : श्री महामञ्जुश्री गुरु गुठी संस्थाको गोजीपात्रोबाट

सम्पादकीय

अर्हत

त्रैमासिक

वर्ष ३ | अङ्ग ३ | पूर्णाङ्क १८ | नेसं.११३६ कछलाथ्व

शक सं. १९३७ | २०७२ मंसिर ९ | बुद्ध सं. २५५९

सल्लाहकार

रत्नसुन्दर शाक्य

जुनु बासुकला रंजितकार

चन्द्रबहादुर उलक

सम्पादक/प्रकाशक

उद्धव सुजखु

बौद्ध दर्शन अध्ययन समाजको सहयोगार्थ प्रकाशित

बजार व्यवस्थापन तथा वितरण

गोपीकृष्ण प्रजापति

बालमुकुन्द बासुकला

कम्प्युटर

सिद्धि डिजाइन डेस्कटप सर्भिस

फोन – ६६१९१०७

मुद्रण

भिजन अफसेट प्रिन्टिङ्ग प्रेस प्रा.लि.

बानेश्वर, काठमाडौं

Email: arhattraimasik@gmail.com

सहयोग रु. ३०।-

भूकम्पबाट सृजना भएको दु:खलाई बिर्सन नपाउँदै छिमेकी राष्ट्र भारतले बुद्ध भूमि नेपालमाथि गरेको नाकाबन्दीबाट नेपाली जनताको घाउमा नुन खुर्सानी छरेको छ ।

विश्वका जनताले भूकम्प पीडित जनतालाई सहयोगको हात अगाडि बढाइरहेको बेला त्यसको ठीक उल्टो पीडित जनतालाई दु:ख दिने काम भारतले गऱ्यो । जसबाट नेपालमाथि भारतको मिथ्या दृष्टि प्रष्ट देखियो । भारत सरकारको व्यवहारबाट नेपाली जनता भोकै बस्नुपर्ने स्थिति सृजना भएको छ । अस्पतालहरूमा औषधि नपाएर बिरामीहरू मृत्युको ढोका कुरिरहेका छन् । विद्यार्थीहरू विद्यालय जान नपाएर तड्पिरहेका छन् । भूकम्पबाट दिएको पीडाभन्दा बढी पीडा नेपालीहरूलाई भारतले दिएको छ । यो अन्याय हो । अन्यायको विरोध गर्नु बुद्धको उपदेशलाई पालन गर्नु हो । त्यसकारण आफ्नो राष्ट्रको निम्ति सबै जनता मिलेर मिथ्यादृष्टि भएको भारत सरकारको विरुद्ध आवाज उठाऔं- नाकाबन्दी बन्द गर !

बुद्धले हामीलाई सिकाउनुभएको छ- सत्य बोल ! तर आफ्नै आँखा अगाडि भारतले गरेको नाकाबन्दीबाट छट्पटाइरहेका आफ्नै दाजु भाइहरू देख्दादेख्दै पनि हाम्रा केही नेपाली विद्वानहरूले 'भारतले नाकाबन्दी गरेको छैन' भनी झूटो कुरा बोल्नु बुद्धलाई हेला गर्नु होइन र ?

डर, त्रास वा लोभलाई अँगालेर सत्य कुरा नदेख्नु र नबोल्नु दास मानसिकता हो । बुद्ध भूमि नेपाललाई यस्ता व्यक्तिले राम्रो गर्दैन भने हाम्रो विश्वास छ । नेपालमाथि गरिएको नाकाबन्दीको विषयलाई लिएर विश्वका जनताले विरोध गर्दा पनि भारत सरकारलाई लाज लागेन । नाकाबन्दी फिर्ता लिन राष्ट्रसंघबाट पटक पटक आग्रह गर्दा पनि 'नाकाबन्दी गरेकै छैन' भनी झूटो बोल्न भारतलाई भय भएन । लाज र भयको विषयमा भिक्षु अश्वघोष भन्नुहुन्छ - 'जब मानिसहरूमा खराब काम गर्दा लाज, सरम र भय हट्नेछ तब संसारका मानिसहरूको चरित्र दानव अर्थात् राक्षस बन्न पुग्दछ ।' यस मानेमा संसारले विरोध गर्दा पनि भारतको हृदयमा लाजसरम र भयको संकेत नहुँदा छिमेकी भारतलाई राक्षस सम्झनुपर्दछ ।

पाठक मित्रहरू !

हाम्रो विरोध र आलोचनाबाट भारत सरकार अंगुलिमाल बनोस् भन्ने अपेक्षा राख्नु मनासिब नहोला र ?

अस्तु

लाज र भय

भिक्षु अश्वघोष

भिक्षु अश्वघोष

गौतम बुद्धले (२५००) पच्चीस सय वर्ष पहिले उपयोगी एवं ज्ञानवर्द्धक दुईवटा कुराहरू बताउनु भएको थियो। ती यसरी छन्-

द्वे मे भिक्खवे धम्मा लोकं पालेन्ति
कतमे द्वे ? हिरिं च ओतप्पं च
-(अंगुतर निकाय)

अर्थ- हे भिक्षुहरु ! यो संसार दुइवटा तत्वहरूको कारणले रक्षा भइरहेको छ। ती तत्वहरु हुन्,
-लाज - भय

यी दुई तत्वहरू बाँकी रहेसम्म संसारको संरक्षण भइरहन्छ। जब मानिसहरूमा खराब काम गर्दा लाज, शरम र भय हट्ने छ, तब संसारका मानिसहरूको चरित्र दानव अर्थात् राक्षस बन्न पुगदछ। तर लाज र भय बाँकी रहेका मानिसहरूले खराब कार्य गर्न खोजेपनि अरुले के भन्ला भन्ने लाज र भय उत्पन्न हुने कारणले तिनीहरूले त्यस प्रकारका कार्यहरू नगरी पछि हट्छन्। त्यसैले लाज र भयको कारणले विश्वले शान्तिको वातावरण बाँकी भइरहेको हुन्छ। जुन मानिसले नराम्रो, खराब कार्य गर्न मन लागे पनि समाजको डर र लाजको महशुस गरी त्यस प्रकारको दुष्कर्म गर्नबाट पछि हट्ने गर्छ, त्यस मानिसको मूल्य र आस्था बढ्नेछ। अर्को शब्दमा भन्ने हो भने समाजमा यस्ता मानिसहरूको बढ्दो संख्या रहुञ्जेल शान्तिले स्थान लिन सक्नेछ। तर आजभोलि हाम्रो समाजमा

जति पनि भ्रष्टाचार र बलात्कार जस्ता दुष्कर्महरू भइरहेका छन्, ती सबै लाज र डरको अभाव हुँदै गइरहेको चिन्ह हो। तृष्णा र महत्वकांक्षी भावनालाई नियन्त्रण गर्न नसक्नाले पनि मानिसहरूले अपराध कार्यहरू गर्छन्।

त्यतिमात्र होइन मानिसहरू अति सुविधामुखी भई जति भएपनि सन्तुष्ट हुन नसक्ने एवं विलासि र मोजमज्जा गर्न पल्केको बानी भएपछि पनि अपराध कार्य गर्न तम्सिने गर्छन्। नेवारी भाषामा मिचाहाः प्रवृत्तिका मानिसहरूले प्रयोग गर्ने शब्द यसरी रहेको हुन्छ - 'धाःसा धालका, धाईपिन्त धाय्केब्यु छाय् ग्याय्गु ?' यसरी भन्ने व्यक्तिलाई नेवारी भाषामा 'मिचाहाः व ह्‌ामीपहः दुम्ह मनू' भन्ने गरिन्छ। मानिसहरूमा रहेका यी मिचाहाः प्रवृत्ति समाजको लागि एक भयानक रोग हो।

मानिसहरूले चार अवस्थाहरूमा पाप कर्म गर्ने गर्छन भनी शास्त्रमा लेखिएको छ -

यौवन धन सम्पति प्रभुत्व मविवेकिना
एकैक मप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम्

अर्थात्-

१) युवा अवस्था २) धन सम्पति ३) प्रभुत्व (अहंभाव) र ४) विवेकहीन भएर (विचार नपुऱ्याएर) काम गर्ने आदि यी चार अवगुणहरू मध्ये एउटा मात्र अवगुणले पनि- अनर्थ गर्छ भने चारवटा नै अवगुणले युक्त भएपछि त जे पनि अनर्थयुक्त नराम्रा कार्यहरू हुन सकिन्छ।

त्यसैले यी माथि उल्लेखित चार प्रकारका अवगुणहरूबाट हामी सधैं टाढा रहने गर्नु पर्दछ।

पाप कर्मबाट टाढा रहने उपायहरू पनि चारवटा नै छन्-

१) जात २) बैंस ३) पुरुषार्थ ४) विद्वता

१) जात: कुनै पनि खराब कार्य गर्न अगाडि यस्ता कार्य त नीच जातिले मात्र गर्छन्, हिंसा गरेर मासु बेच्ने, ठगी गर्ने आदि कार्यहरू त म जस्तो उच्च जातीको मान्छेले गर्न नसुहाउँने, यस्ता नराम्रा कार्य गर्दा लोकले के भन्ला ? भन्दै लाज र भयको महशुस गर्दै निन्दनीय कार्यहरू गर्न पछि हट्ने गर्छ।

२) बैंस: नराम्रा खराब कार्यहरू त बुद्धि नपुगेका केटाकेटीहरूले गर्ने काम हो यो म जस्तो उमेर पुगेको पाको व्यक्तिले नचाहिंदो झैझगडा र स्वार्थी कार्य गर्न सुहाउँदैन, समाजले के भन्ला ? भन्दै पछि हट्ने गरिन्छ।

३) पुरुषार्थ: कमजोर एवं गरीबहरूले मात्र यस्ता नीच कार्यहरू गर्छन्। म जस्तो भलादमी र पुरुषार्थ भएको व्यक्तिले लाछी बनी यस्तो पापकार्य गर्न हुन्न लोकले के भन्ला भन्दै उक्त पापकर्म गर्नबाट अलग्ग रहने गर्छ।

४) विद्वता: केही नजानेका अध्ययन नपुगेका अज्ञानीजनले मात्र यस्ता कुकर्म गर्छन्। पण्डित एवं विद्वानजनले त यस्ता नीच कर्म गर्न सुहाउँदैन। लोकले के भन्ला ? समाजमा मेरो बेइज्जती होला, नाक काटिने छ मेरो........ आदि बिचार गरी कुकर्म गर्नुबाट टाढा रहने गर्छन्।

यसरी चार प्रकारका कारणहरूको तर्फबाट खराब कार्य गर्न डराउने र लजाउनेलाई लाज र भय भनिन्छ। यसबारे एउटा गाथामा यसरी व्यक्त गरिएको छ-

गरहिस्सन्ति तं विञ्नु असुचिं नागरिक यथा
वज्जितो सील वन्तेही कथं भिक्खु करिस्ससि।

अर्थ- (खराब कार्य गरेपछि) विद्वानवर्गले तिमीलाई निन्दा गर्नेछन्। जसरी मानिसहरूले गन्हाउने फोहरलाई घृणा गर्छन् त्यसरी नै (खराब कार्य गर्ने व्यक्तिलाई) शीलवान भिक्षुहरूले घृणा गरी अलग्ग राख्नेछन्। अनि के गर्ने ?

अब लजालु स्वभाव भएका एकजना भिक्षु भिक्षुत्वबाट नै पतन न भएको एउटा घटना प्रस्तुत गर्न लागेको छु।

एउटा राजाको एकजना भिक्षुसंग संगत भएछ। उक्त राजा भिक्षुसंग बुद्ध उपदेश सुनेर ज्यादै प्रभावित भएछ। त्यसैले उनको भिक्षुप्रति श्रद्धा उत्पन्न भयो। फलस्वरुप राजाले आफ्नै बगैंचाको क्षेत्रभित्र विहार बनाई भिक्षुलाई बस्ने व्यवस्था मिलाइदियो। अनि दिनकादिन त्यस भिक्षुलाई राजाले आफूले खाने खाना (राजकिय भोजन) नै खाना दिई पालिराखे। त्यस

खानामा माछा मासु पनि भएको कारणले भिक्षुको स्वाद बिग्रिएछ अर्थात् मिठो-मिठो खानामा चित्त टाँसियो । त्यसैले माछा मासु नभएको दिन अर्थात् एकादशी जस्तो दिनमा (जुन दिन माछा मासुको अभाव हुन्थ्यो) खाना खान नसकी त्यस भिक्षुले नजिकैको एउटा पोखरीमा माछा मारी खाने गर्न थालेछ । एकदिन यसरी नै पोखरीमा माछा मार्दा धेरैबेरसम्म पनि बल्छीमा माछा अड्किएनछ । त्यहीबेला राजकिय भोजन लिएर आउने व्यक्तिहरू भिक्षुको कुटीमा जाँदा भिक्षुलाई नदेखेपछि यताउता चहार्दै भिक्षुलाई खोज्न हिंडेछ । अनि उनीहरूले पोखरीमा माछा मार्दै गरेको भिक्षुलाई देखेछ । यो दृश्य देख्ने वित्तिकै ती व्यक्तिहरू रिसाएर यस्ता भिक्षुलाई पनि भोजन दान दिने ? यो त भिक्षु नै हैन रहेछ भन्दै भोजन फिर्ता लगेछ दरवारमा ।

राजाले थाहापाई सोधेछ-'किन भोजन फिर्ता ल्यायौ ? किन विहारमा भन्ते हुनुहुन्न ?'

राजाको प्रश्नको उत्तर यसरी आएछ-'त्यो त सक्कलि भिक्षु नै होइन रहेछ । माछा मार्दै खाने भिक्षु रहेछ त्यो त ।'

फेरि राजाले प्रश्न गरेछ-'माछा मार्दै गरेको दृश्य तिमीहरूले नै देखेका हौ ? भिक्षुले तिमीहरूलाई देख्यो कि देखेन त्यसबेला ?'

उनीहरूले भने-'हामीलाई देख्ने वित्तिकै त त्यो भिक्षु लाजले शीर निहुराउँदै बल्छि फालेर विहार भित्र गईहाल्यो नि । हाम्रो अनुहार सीधा हेर्न नसकी लाजले मुख नै रातो पारेको थियो ।

यो कुरा सुनी राजाले भन्यो-'ए ! त्यसो भए अहिले सम्म पनि त्यस व्यक्तिमा भिक्षुत्व बाँकी नै रहेको छ । लज्जापन अर्थात् नराम्रो काम गरेको कारणले पछुटाई लजाउने बानी रहे सम्म भिक्षुत्वबाट पतन हुँदैन । लाज नै पचाइसकेको व्यक्तिले मात्र भिक्षुत्व गुमाउँछ । त्यसैले तिमीहरू फेरि गएर त्यस भिक्षुलाई भोजन दान दिएर आउनु जाऊ ।'

राजाको आज्ञा पालन गरियो । मीठो खाना खान नै हुँदैन भनेर बुद्धले भन्नु भएको चाहिं छैन । तर त्यस खानाको स्वादमा पल्किदै त्यसमा आशक्त हुन हुन्न र त्यस खानालाई नभई नहुने बनाउन हुन्न मात्र भन्नुभएको छ हामीलाई ।

अब लाजको महत्त्व बुझ्नको लागि अर्को कुरा थप्न चाहन्छु । लाजले मानिसको मूल्य बढाइदिंदो रहेछ । किनभने यही कथामा लाज मानेको कारणले माछा मार्ने भिक्षुलाई पनि धपाएर नपठाइकन फिर्ता लगि सकेको भोजन पनि फेरि ल्याएर दान दिइयो । त्यसैले यस कथामा लाजको महत्त्वलाई बुझ्न सक्ने बुद्धिमान् राजाको विवेकलाई प्रशंसा गर्न योग्य छ ।

अबोध (केही नजानेका) व्यक्तिलाई सजिलैसित सम्झाउन सकिन्छ, बुद्धिमान (विशेषज्ञ) व्यक्तिलाई झन् सजिलैसित सम्झाउन सकिन्छ, तर अल्पज्ञ (लेशमात्र अध्ययन गरेर गर्वले चूर भएका) व्यक्तिलाई साक्षात् ब्रम्हाजीले पनि प्रसन्न गर्न (सम्झाउन) सकिन्दैन ।

साभार
भर्तृहरि -नीतिका अर्ध शतकबाट

बुद्धको ध्यानभावना: विपश्यना

◆ घनश्याम राजकर्णिकार

विपश्यना ध्यान आजभन्दा २६०० वर्षअघि भगवान् बुद्धले खोजी गरी लोककल्याणको लागि सर्वसुलभ गराउनुभएको हो। यो ध्यानको मुख्य लक्ष्य चित्तशुद्धि हो। यो ध्यानबारे केही विवेचना प्रस्तुत गर्न लागेको छु जसबाट तथागत बुद्धको प्रबुद्ध भावनाबारे केही झल्को उपलब्ध हुनेछ।

लोक कल्याणको लागि तथागत बुद्धले प्रतिपादन गर्नु भएको विपश्यना ध्यानको मुख्य लक्ष्य चित्तशुद्धि हो। सर्वप्रथम विपश्यना शब्दको अर्थ हेरौं विपश्यनाको 'वि' को मतलब भित्र र 'पस्सना' को मतलब हेर्नु वा देख्नु हो। यसरी विपश्यनाको अर्थ हुन आउँछ भित्र राम्ररी हेर्नु। यो ध्यानले हामीलाई आफूभित्र के कस्तो भइरहेछ हेर्न लगाउँछ, आफैँले आफैँलाई कुनै प्रतिक्रियाविना यथार्यरुपले आफूभित्र जेजस्तो संवेदनहरू उत्पन्न हुन्छन् त्यसलाई निर्लिप्त भएर तटस्थ बनेर अनुभव गर्न लगाउँछ। अर्थात् यो ध्यान विधिले हामीलाई बहिर्मुखी मार्ग त्यागेर अन्तर्मुखी भएर आफ्नो चित्तबृत्तिलाई साक्षी भावले, तटस्थभावले हेर्दै प्रतिपल उत्पन्न हुने प्रतिक्रिया गर्ने संस्कारलाई प्रज्ञाको मार्गमा मोडी मोक्ष (मोहको क्षय) प्राप्त गर्न सिकाउँछ। अर्को शब्दमा भन्ने हो भने प्रतिपल परिवर्तन हुँदै गइरहने यो शरीरको अनित्य स्वभावलाई अनुभव गर्दै राग र द्वेषबाट उत्पन्न हुने तृष्णालाई समन गर्न सिकाउने ध्यानविधि नै विपश्यना हो। यसको व्यावहारिक पक्षतिर दृष्टि दिंदा निम्न कुराहरू प्रष्ट हुन आउँछन्:-

साधारणतया हामी सुखमा रमाउने र अर्थात् राग पैदा गर्ने र दु:खमा रुने अर्थात् द्वेष जगाउने गर्छौं। यसरी हामी जीवनको प्रत्येक मोडमा राग र द्वेषको भुमरीमा परिरहन्छौं। परिणमस्वरुप अहङ्कार, आशक्ति, मोह, ममता, इर्ष्या, क्रोध द्वेष, चिन्ता आदि मानसिक विकारहरू हाम्रो जीवनको अभिन्न अङ्ग र संस्कार बनिरहेका हुन्छन्। हामीलाई उँधोगतितिर लग्ने यस्ता विकारहरूबाट बचाउने यदि कुनै तरिका वा विधि छ भने त्यो विपश्यना ध्यान नै हो। विपश्यना ध्यान नै एउटा यस्तो विधि हो जसले हाम्रो जीवनको गतिलाई मोडिदिन्छ, हामीलाई हीन जीवनबाट उकालिदिन्छ। अर्थात् विपश्यना एउटा यस्तो सर्वोत्तम विधि हो जसले हाम्रो दैनिक कष्टकर र तनावयुक्त जीवनमा जेजस्तो घटना आइपर्छ त्यसलाई त्यस्तै हुन दिएर अनित्यताको आधारशीलालाई सम्झी कुनै प्रतिक्रिया नगर्ने बानी बसाली मनको विकार र मयललाई पखाल्न सिकाउँछ। हुन पनि हो हाम्रो मन बेलाबखत चिन्तित, विचलित, थकित, भयभित र आक्रोशित हुने गर्छ। यसबाट हामी अशान्त हुन्छौं। परिणामस्वरुप हामीमा तत्काल प्रतिमात्र गर्ने संस्कार बनिरहेको हुन्छ। यसबाट हामी मात्र होइन हाम्रा वरिपरिका वातावरण नै कलुषित हुन जान्छ। यस्तो घातप्रतिघातबाट बच्न-बचाउन विपश्यना नै एउटा यस्तो उत्तम पाठ हो जसले अशान्त र व्याकुल मनलाई निर्मल र शान्तियुक्त बनाई हामीलाई सन्तुलित जीवन जिउन सिकाउँछ।

अर्थात् विपश्यनाले हामीलाई हाम्रा पुराना द्वेषयुक्त संस्कारबाट विमुख हुन सिकाउँछ अनि सुख र शान्तिको रसास्वादन गराउँदै हाम्रा मनलाई निर्मल पार्न सघाउँछ। यसरी विपश्यना ध्यानविधि एउटा यस्तो बाटो हो जहाँबाट जाँदा हामी राग, द्वेष, अहङ्कार, क्रोध, उत्तेजना, बासना जस्ता तृष्णा एवम् विकारहरूबाट निर्लिप्त भई सुख र शान्तिको दिशातिर उन्मुख भई सार्थक जीवनयापन गर्नेतिर उन्मुख हुन्छौं।

सर्वप्रथम यो विपश्यना ध्यान सिक्दा हामीले आफ्नै शरीर र मनलाई समायोजन गरेर आफ्ना शरीरको सूक्ष्यतम संवेदन र तरङ्गहरूलाई निरीक्षण गर्दै हामीमा रागपूर्ण संवेदनहरू अर्थात् मन नपर्ने संवेदनहरू पलाइरहेका छन् त्यसलाई अनुभूत गर्ने गर्छौं। त्यसपछि हामी आफूलाई प्रतिक्रियाविहीन समभावमा बसिरहन यस ध्यान विधिले सिकाउँछ। यसरी हाम्रो शरीरभित्र प्रतिपल उत्पात-व्यय भइरहने, कहिले सुखद, कहिले दु:खद् जस्ता संवेदनहरूलाई निरीक्षण गर्दै त्यसप्रति प्रतिक्रियाविहिन हुनु भनेकै अन्ततोगत्वा हामीले अनित्यतालाई आत्मसात गरी तृष्णालाई तिलाञ्जली दिँदै सुख-दु:खबाट अप्रभावित हुनु हो। यसरी सही अर्थमा हामी सांसारिकबाट सन्यासी बनेका हुन्छौं र यही विपश्यनाको मूल मर्म हो। यसबाट हामी सुखमा रमाउने र दु:खमा विचलित हुने बानीबाट मुक्त हुँदै जान्छौं अर्थात् सुखमा किन रमाउने यो अनित्य हो, दु:खमा किन रुने यो पनि अनित्य नै हो भन्ने प्रज्ञा हामीमा प्रस्ट हुँदै विकसित भएर छाड्छ। यही प्रज्ञाको मार्गबाट हामीलाई निर्वाण अर्थात् मोक्ष (मोहको क्षय) को साक्षात्कार हुनजान्छ।

लुप्त हुँदै गइरहेको यो ध्यान विधिलाई पुनर्जीवित तुल्याउन श्रद्धेय गुरु सत्यनारायण गोयन्काको ठूलो देन छ। उहाँको अथक प्रयासबाट नेपाललगायतका विश्वका एक सयभन्दा बढी मुलुकका हजारौंसं साधकहरू यो ध्यानको अभ्यासमा लागिरहेका छन्। साथै दिनहुँ अरु नयाँ साधकहरू यस ध्यानप्रति आकर्षित भइरहने क्रम जारी नै छ। हालसम्म विश्वका विभिन्न मुलुकमा गरी ६० भन्दा बढी विपश्यना ध्यानकेन्द्रहरूमा नियमित रुपमा ध्यान सञ्चालन भइरहेका छन्। नेपालमा हाल काठमाडौंको बूढानीलकण्ठमा 'धम्मश्रृङ्ग', परवानीपुर (वीरगञ्ज)मा 'धम्म तराई', लुम्बिनीमा 'धम्म जननी' र विराटनगरमा 'धम्मविराट' नामक विपश्यना ध्यानकेन्द्रहरू सञ्चालन भइरहेका छन्। बूढानीलकण्ठको 'धम्मश्रृङ्ग'मा प्रत्येक अङ्ग्रेजी महीनाको १ र १४ तारिख अर्थात् महिनामा दुई पटक १०/१० दिने ध्यान शिविरहरू नियमित रुपमा सञ्चालन हुँदै आइरहेका छन्। यसको साथसाथै बालबालिकाको लागि बालशिविर र पुराना साधकहरूका लागि 'सट्टिपठान' जस्ता ध्यान शिविरहरू पनि बीचबीचमा निरन्तररुपमा सञ्चालन भइरहेका छन्।

अन्त्यमा विपश्यना ध्यान भगवान् बुद्धको व्यावहारिक जीवनपद्धति हो। यसबारे लेखेर, पढेर वा सुनेर केही बुझ्न र प्रेरणा मात्र पाउन सकिन्छ तर विशेष लाभ र फाइदा भने प्राप्त हुँदैन। यदि विपश्यनाबाट हामीले केही उपलब्धि हासिल गर्ने नै हो भने हामीले यसको अभ्यास गरी अनुभव गर्नुपर्छ। केवल यसबारे चर्चा परिचर्चा, टीकाटिप्पणी गरेर केही लाभ हुँदैन। किनभने जन्मजन्मान्तरदेखि हामीमा जुन संस्कार परेको छ र नयाँ-नयाँ तृष्णाहरू, विकारहरू बनाउँदै लग्ने जुन स्वभाव छ त्यसलाई हटाई आफ्नो कल्याणको लागि आफै अग्रसर हुने हो भने अन्ततोगत्वा विपश्यना ध्यानको निरन्तर अभ्यास र साधनाको आवश्यकता अपरिहार्य छ। मानव समाजको लागि अत्यन्त र उपयोगी विपश्यना ध्यानको मूलमन्त्र 'भवत सब्ब मङ्गलम्' (सबैको मङ्गल होस्) हो। यसरी यस ध्यानको प्रादुर्भावबाट भगवान् बुद्धको महिमा स्वत: छर्लङ्गिन्छ भनेमा अत्युक्ति हुनेछैन बरु उपयुक्त नै हुनेछ।

Theravada and Mahayana Buddhism

Ven Dr. Walpola Rahula

Let us discuss a question often asked by many people what is the difference between Mahayana and Theravada Buddhism ? To see things in their proper prospective, let us turn to the history of Buddhism and trace the emergence and development of Mahayana and Theravada Buddhism.

The Buddha was born in the 6th Century B.C. After attaining Englishtenment at the age of 35 untill his Mahaparinibbana at the age of 80, he spent his life preaching and teaching. He was certaintly one of the most energetic man who ever lived: for forty-five years he taught and preached day and night, sleeping for only about $2^1/_2$ hours a day.

The Buddha spoke to all kinds of people: Kings and Princes, Brahmins, farmers, beggars were tailored to the experiences, levels of understanding and mental capacity of his audience. What he taught was called Buddha Vacana. There was nothing called Theravada or Mahayana at that time.

After establishing the Order of monks and nuns, the Buddha laid down certain disciplinary rules called the Dhamma which included his discourses, surmons to monks, nuns and lay people.

Three months after the Buddha's Mahaparinibbans, his immediate disciples convenced a Council at Rajgriha, Maha Kassapa, the most respected and elderly monk, presided at the Council. Two very Important personalities who specialised in the two differents areas-the Dhamma and the Vinaya- were present. One was Ananda, the closest conxtant companion and disciple of the Buddha for 25 years Endowed with a remarkable memory, Ananda was able to recite what was spoken by the Buddha. The other personality was Upali who remembered all the Vinaya rules.

Only these two sections-the Dhamma and the Vinaya-were rectied at the First Council. Through there were no differences fo opinion on the Dhamma (no mention of the Abhidhamma) there was some discussion about the Vinaya rules. Before the Buddha's Parinibbana, he had told Ananda that if the Sangha wished to amend or modify some minor rules, they could do so But on that occasion Ananda was so overpowered with grief because the Buddha was about to die, that it did not occur to him to ask the Master what the minor rules were. As the members of the Council were unable to agree as to what consitituted the minor rules. Maha Kassapa finally rulled that no disciplinary rule laid down by the Buddha should be changed and no new ones should be introduced. No intrinsic reason was given. Maha Kassapa did say one things,

however: " If we changed the rules, people will say that Ven. Gotama's disciples changed the rules even before his funeral fire has ceased burning."

At the Council, the Dhamma was divided into various parts and each part was assigned to an Elder and his pupils to commit to memory. The Dhamma was then passed on from teacher to pupil orally. The Dhamma were recited daily by groups of people who often cross check with each other to ensure that no ommissions or additions were made. Historians agree that the oral tradition is more reliable than a report written by one person from memory several years after the event.

One hundred years later, the Second Council was held to discuss some Vinaya rules three months after the Parinibbana of the Buddha because little or no political, economic of social changes took place during that short interval. But 100 years later, some monks saw the need to change certain minor rules. The orthodox monks said that nothing should be changed while the others insisted on modifying some rules. Finally, a group of monks left the Council and formed the Mahasanghika-the Great Community. Even-though it was called the Mahasanghika, it was not known as Mahayana. And in the Second Council, only matters pertaining to the Vinaya were discussed and no controversy about the Dhamma was reported.

In the 3rd Century B.C. during the time of Emperor Asoka, the Third Council was held to discuss differences of opinion among the Bhikhus of different sects. At this Council the differences were not confined the Dhamma. At the end of his Council, the president of the Council, Moggali-putta Tissa, compiled a book called the Kathavattu refuting the heretical, false views and theories held by some sects. The teaching approved and accepted by this Council was known at theravada The Abhidhamma Pitaka was included at this Council.

After the third Council, Asoka's son, Ven Mahinda, brought the Tripitaka to Sri Lanka, along with the commentaries that were recited at the Third Council. The text brought to Sri Lanka were preserved until today without losing a page. The texts were written in Pali which was based on the Magadhi Language spoken by the Buddha. There was knothing known as Mahayana at that time.

Between the 1st Century B.C. to the 1st Century A.C., the two terms Mahayana and Hinayana appeared in Saddharma Pundarika Sutra of the Lotus of the Good Law.

About the 2nd Century, A.C. the Mahayana became clearly defined. Nagarjuna developed the Mahayana Philosophy of Sunyata and proved that everything is void in a small text called Madhyamika-karika. About the 4th Century, there was Asanga and Vasubandhu who wrote enormous amount of works on Mahayana. After the first Century A.C. the Mahayanists took a definite stand and only then the terms Mahayana and Hinayana were introduced.

We must not confused Hinayana with Theravada because the terms are not synonymous. Theravada Buddhism went to Sri Lanka during the third Century B.C. when there was no Mahayana at all. Hinayana sects developed in India and had an existence independent from the form of Buddhism existing in Sri Lanka. Today there

is no Hinayana sect in existence anywhere in the world. Therefore, in 1950 hte World Fellowship of Buddhists inaugurated in Colombo unanimously dicided that the term Hinayana should be dropped when reffering to Buddhism existing today in Sri Lankda, Thailand, Burma, Combodia, Laos, etc. This is brief history of Theravada, mahayana and Hinayana.

Now, what is the differences between Mahayana and Teravada ?

I have studied Mahayana for many years and the more I study it, the more I find there is hardly any difference between Theravada and Mahayana with regard to the fundamental teachings.

1. Both accept Sakyamuni Buddha as the Teacher.
2. The four Noble Truths are exactly the same in both schools.
3. The Eightfold path is exactly the same in both schools.
4. The pattica- samuppada or the Dependent Origination is the same in both schools.
5. Both reject the idea of a supreme being who created and governed this world.
6. Both accept anicca, Dukkha, Anatta and Sila, Samadhi, panna without any differences.

There are also some points where they differ. An obvious one is the Bodhisattva ideal Many people say that Mahayana is for the Bodhisattvahood which leads to Buddhahood while Theravada is for Arhatship. I must point out that the Buddha was also an Arhat. Pacceka Buddha is also an Arhat. A disciple can also be an Arhat. The Mahayana Texts never use the term Arhat-yana, Arhat vehicle. They used three terms: Bodhisattwayana, prateka-Buddhayana, and Sravakayana. In the Theravada tradition these three are called Bodhis.

Some people imagine that Theravada is selfish because it teaches that the people should seek their own salvation But how can a selfish person gain Enlightenment ? Both schools accept the Budhistawa ideals as the highest. The Mahayana has created many mystical Bodhisttwas while the Theravada Considers a Bodhisttwa as a man among us who devotes his entire life for the attainment of perfection, ultimately becoming a fully Enlightened Buddha for the welfare of the world, for the happiness of the world.

There are three types of Buddhahood: the Samma Sambuddha who gains full Enlightenment by his own effort. the pacceka Buddha who has lesser qualities than the Samma Sambuddha, and the sravaka Buddha who is an Arhat disciple. The attainment of Nibbana between the three types of Buddhahood is exactly the same. The only differences is the Samma Sambuddha has many more qualities and capacities than the other two.

Some people think that the voidness or Sunyata discussed by Nagarjuna is purely a Mahayana teaching. It is based on the idea of Anatta or non-self on the paticca-samuppada or the Dependent Origination, found in the original Theravada pali texts. Once Ananda asked the Buddha, "People say the word Sunya. What is Sunya ?" The Buddha replied, "Ananda, there is no self, nor anything pertaining to self in this world. Therefore, the world is empty." This idea was taken by Nagarjuna when he wrote his remarkble book, Madhyamika Karika" Besides the idea of Sunayata is the concept of the store consciousness in Mahaya Buddhism which has its seed in the Theravada texts. The Mahayanists have developed in into a deep psychology and philosophy.

बाबासाहेव डा. भीमराव अम्बेडकर - एक अध्ययन

कृष्ण कुमार प्रजापति

नगदेश बुद्ध विहार

१. जन्म : महाराष्ट्र प्रान्त भारतको रतनगिरी जिल्ला स्थितको 'अम्बावदे' ग्राम निवासी मौलाजी सकपालको नाति, सुबेदार मेजर (ब्रिटिश फौज) रामजी मौलाजी सकपाल र श्रीमति भीमाबाईको कोखबाट चौधौं सुपुत्रको रुपमा इ.सं १८९१ अप्रिल-१४ तारिखको दिनमा भीमराव रामजी अम्बेडकरको जन्म भएको थियो। उहाँको न्वारानको नाम थियो। भीम सकपाल उहाँहरू महार जातिका हुनु भएकोले अछुतको रुपमा कुदृष्टिबाट व्यवहार गरेको पाईन्छ। त्यस बेला भारतको महाराष्ट्रमा छुवाछुत र भेदभाव चरम अवस्थामा थियो। महार जाति अछुत भएतापनि महाराष्ट्रमा त्यो जाति बीर, बहादुर, निर्भिक, प्रतिभाशाली र सक्षम व्यक्तित्वको धनीको रुपमा नाम कहलिने कार्यहरू उहाँका सुयोग्य कर्मबीर पिता पूर्खाहरूबाट गरी आउनु भएको देखा पर्दछ।

भीम सकपालले आफ्नो उपनामको रुपमा आफ्नै गाउँको नामबाट विद्यालयमा भर्ना हुँदा भीमराव रामजी 'अम्बाबडेकर' भनी नाम दर्ता गराउनु भयो। पछि सोही विद्यालयका ब्राम्हण शिक्षकले उहाँको उपनाम छोट्याई 'अम्बेडकर' भनी विद्यालयको रजिष्टरमा सच्चाई दिनुभयो। त्यसबेलादेखि उहाँको नाम 'भीमराव रामजी अम्बेडकर' हुन पुग्यो। अझ छोट्याई उहाँलाई सबैले 'भीमराव अम्बेडकर' भनी सम्बोधन गर्नु भयो र त्यसैमा वास्तवमा लोकप्रशिद्ध हुन पुग्नु भयो। हुन त उहाँ आमाको गर्भमा रहनु भएको बेलामा उहाँको काका बाज्येले भविष्यवाणी स्वरुप उहाँको बुबालाई भन्नु भएको रहेछ कि 'तुम्हारे (रामजी सकपाल) एक ऐसा पुत्रका जन्म होगा, वह विश्वविख्यात होगा !' नभन्दै उहाँको धर्मपत्नी भीमावाईको कोखबाट एक पुत्र रत्न उत्पन्न भयो, जुन सुयोग्य पिताको सुयोग्य पुत्रको रुपमा। भनाई नै "Great Man comes in the great family"

२. शिक्षा: भीमराव अम्बेडकरले म्याट्रिक पास हुनु भएपछि एक गरिब परिवारका सुशील, नम्र र भद्र महिला 'रमाबाई' सित प्रणयन सूत्रमा आबद्ध भई बैवाहिक जीवन यापन गर्नुभयो। विवाह पश्चात् पनि अध्ययन कार्यमा तीब्रता प्रदान गर्नुभयो, रतिभर पनि विश्राम लिनु भएन उहाँले। ई.सं. १९१२ मा बी.ए. उतीर्ण हुनुभयो भने ई.सं. १९१५ मा एम.ए. डिग्री हासिल गर्नुभयो। अनि उहाँले सन् १९१६ मा कोलम्बिया विश्वविद्यालयबाट P.H.D उपाधि प्राप्त गर्ने हेतुले "National Dividend of India – A Historical and Analytical Study" नामक थेसिस प्रस्तुत गरी स्विकृति समेत प्राप्त गर्नु भई सो विषयमा Doctorate उपाधि समेत हासिल गर्नु भयो। तबदेखि उहाँलाई सबैले 'डा. भीमराव अम्बेडकर' भनी सम्बोधन समेत गर्न थालियो। त्यसबेलाको परिस्थितिमा उहाँले Doctorate उपाधि हासिल गर्नु भनेको चानचुने कुरो होईन। उहाँ एक जना अछुत जाती, त्यसबेलाको छुवाछुत र जातिभेद, वर्णभेद जस्ता अमानवीय कुराबाट दमित भई थिचो मिचोमा रही बसी त्यसको विरुद्ध सशक्त भई लागि परेर पि.एच.डी. उपाधि प्राप्त गर्नमा कम मिहिनेतले पुग्ने विषय होईन होला। उहाँको कडा मिहिनेत र प्रयासबाट पि.एच.डी. उपाधि हासिल गरी अछुत जातिका

प्रथम लोक प्रसिद्ध नेता 'डा. भीमराव अम्बेडकर' हुनु भएको थियो। महामानव तथागत बुद्धको अजर अमर बाणी-'कर्मले नै महान बनाउँछ, कर्मले नै निच तुल्याउँछ', पुनः एकपल्ट प्रमाणित र साबित भएको छ। डा. अम्बेडकरले कानून विषयमा अध्ययन गरी Bar at Law को उपाधि हासिल गर्नु भएको प्रमाण उहाँले बेला बखत अडा-अदालतमा अछुत जातिको पक्षधर भै निःशुल्क बहस पैरवी गर्नु भएको व्यहोरा वहाँको जीवन दर्शनको साथसाथै उहाँको व्यवहारयुक्त घटना अध्ययन गर्ने बेलामा अवगत हुन आउँछ। माथि नै उल्लेख भईसकेको छ कि उहाँले आफ्नो अध्ययनको क्रममा पि.एच.डी., डि.एस.सी र बार एटल जस्ता उच्च र सम्मानित उपाधि प्राप्त गर्नु भएको थियो। उहाँको जीवनी र दर्शनबारे दुई चार लेख लेखेर भ्याउने कुरो होईन।

३. बहिष्कृत हितकारिणी सभाको संस्थापन : बाबासाहेव डा. भीमराव अम्बेडकरले शुद्र जातिको उत्थान गर्न, साँच्चो मानेमा मानव भई जीवन यापन गर्न गराउन, गौरव र प्रतिष्ठा उच्च पार्न र सबैलाई एकजूट गर्नाखातिर ई.सं. १९२४ जुलाई २० का दिन 'बहिष्कृत हितकारिणी सभा' स्थापना गर्ने कार्य गर्नु भएको थियो। डा. अम्बेडकरले सो सभाको प्रबन्ध समितिको अध्यक्षको कार्यभार सम्हाल्नु भयो। मानव अधिकार बहाली गर्ने कार्यमा लगनका साथ प्रतिबद्ध भइ ई.सं. १९२७ अप्रिल ३ का दिन मराठी भाषाबाट 'बहिष्कृत भारत' नामक पाक्षिक पत्रिका प्रकाशित गर्नु भयो। उहाँले त्यसबेलाको परिस्थिति सुहाउँदो तवरले मानव अधिकारसित सम्बद्ध गरि 'स्वराज हाम्रो जन्मसिद्ध अधिकार हो' भन्ने नारा बुलन्द गर्नु भयो। एवं रितले उहाँले सुस्पष्ट ढंगले ब्राम्हणवाद, जातिभेद र बर्णभेद जस्ता सामाजिक विकृति माथि चिरफार गर्नु भयो। भारत स्थितको हिन्दु मठ मन्दीर, देवालय, शिवालयमा अछुतहरूले पनि प्रवेश गरी दर्शन गर्न पाउनु पर्ने विषयलाई र गंगा घाटमा पवित्र उद्देश्यबाट प्ररित भइ सार्वजनिक ढंगले स्नान गर्न पाउनु पर्ने विषयमा ठूल-ठूला सामाजिक एवं धार्मिक आन्दोलनको नेतृत्व गर्नु भएको थियो। भगवान् श्रीरामको दर्शन एवं पूजन जस्ता कार्यमा सो मन्दिरमा प्रवेश गर्न पाउनु पर्छ भनी ई.सं. १९३० मार्च २, आईतबारका दिन पन्ध हजार भन्दा बढी अछुत जातीका कार्यकर्ताहरू सम्मिलित भई सत्याग्रहको आह्वान गरी 'कालाराम मन्दीर' प्रवेश आन्दोलनको नेतृत्व गर्नु भएको थियो।

४. राजनीति : अछुत जातीलाई प्रान्तीय लेजिस्लेटिम् एसेम्बलीको १७५ सिटमा १५ सिट मात्र आरक्षितको रुपमा व्यवस्था गरेको प्रति आक्रोशपूर्ण ढंगले सशक्त आवाज बुलन्द गर्न एक राजनैतिक संगठनको आवश्यकता महशुस गरी ई.सं. १९३६ को अगष्ट महिनामा स्वतन्त्र 'लेबर पार्टी' को संस्थापन गर्नु भयो भने ई.सं १९३७ फेब्रुवरी १७ को आम निर्वाचनमा डा. अम्बेडकरको नयाँ पार्टीले १७ सिटमा १५ सिट विजय हासिल गऱ्यो। ई.सं. १९३७ जुलाई १९ का दिनमा तत्कालीन अन्तरीम मन्त्रीमण्डलमा सदस्य हुनु भई शपथ ग्रहण समेत गर्ने गराउने कार्यमा उहाँले 'गीता' लाई साक्षी राख्नु भएन । ई.सं. १९३७ अगष्ट ७ तारिखका दिन उहाँ 'स्वतन्त्र लेबर पाटी' को अध्यक्ष हुनुभयो।

५. मनुस्मृति अग्निदाह : जातपात र बर्ण व्यवस्थाको मूल जड भएको 'मनुस्मृति' ग्रन्थलाई 'अग्निदाह' गर्ने कार्य ई.सं १९२७ डिसेम्बर २५, तारिखका दिन गर्नु भएको ब्यहोरा भारतीय इतिहासले कदापि बिर्सने छैन। यो एउटा अविस्मरणीय साहसीक घट्ना भई दिएको छ। असमानता, दमन र अन्यायमा आधारित 'मनुस्मृति' को अग्निदाह गर्ने कार्यबाट उहाँ भन्ने मात्र होईन, ब्यवहारमा उत्रने र काममा विश्वास गर्ने अग्रदूत नै हो भन्ने कुरो प्रमाणित भएको छ। उहाँ डा.अम्बेडकरज्यूको अदम्य साहसलाई कदर गरी, उहाँले गर्नु भएको 'मनुस्मृति अग्निदाह' जस्ता विषयलाई लिएर भारतका नामूद भिक्षु एवं बौद्ध विद्वान डा. भदन्त आनन्द कौसल्यायनज्यूले 'मनुस्मृति जलाई गई क्यों ?' भन्ने प्रशिद्ध ग्रन्थ रचना गरी डा. अम्बेडकरज्यूको साहसिलो कदमको प्रशंसा गर्नुभयो।

६. प्रतिभाशाली व्यक्तित्व : डा. भीमराव अम्बेडकर एक

बहुमुखी प्रतिभाशाली व्यक्तित्व हुनु हुन्थ्यो । उहाँ एक जना उच्चकोटीको विद्वान, लोकंप्रशिद्ध वकिल, न्यायिक व्यक्तित्व, महान बिचारक, महान विधिवेत्ता, ओजस्वी लेखक, प्रशिद्ध (नामूद) पत्रकार, भारतको संविधान निर्माता, महान पण्डित एवं उत्पीडित, उपेक्षित, दलित जातिका महान नेता हुनुहुन्थ्यो । त्यस्ता दुर्लभ महान व्यक्तित्व हुनु भएकोले नै होला, उहाँको लेखनीय हात जतापनि पुगेको छ भन्ने व्यहोरा उहाँले विविध समयमा लेख्नु भएका, रच्नु भएका लेख, ग्रन्थहरू, पुस्तकहरूबाट प्रदर्शित हुन आएको छ । उहाँले, शुद्र कौन है ? Who were shudras? The problem of Rupees, The Buddha and His Dhamma, भगवान बुद्ध र उनका धम्म, हिन्दू नारीका उत्थान और पतन, Annihilation of Caste जस्ता राजनीतिक कानूनी एवं अन्य विषयका पुस्तकहरू रची प्रकाशित गर्नु भएको थियो ।

७. सामाजिक क्रान्तिकारी: डा. अम्बेडकर एक महान सामाजिक क्रान्तिकारी व्यक्तित्व हुनुहुन्थ्यो, सामाजिक क्रान्तिका जनक हुनुहुन्थ्यो । विश्व ब्रम्हाण्डका आधा आकाश ओगटेका यस धरतिका अग्रणी नायिकाको रुपमा रहनु भएका 'नारी' वर्गको स्वतन्त्रता, समानता र सम्मानका हकअधिकार हनन् गरी गराई बस्नु परेको बारे वहाँले उद्घोषण गर्नु भएको थियो । हिन्दू सुवर्णहरूको पक्षपातपूर्ण अमानवीय व्यवहारबाट वाक्क दिक्क भएर उहाँले ई.सं. १९३५ अक्टोबर १३ का दिन येवला कम्फेरेन्समा आत्म उद्घोषण गर्नुभयो, 'मै हिन्दू धर्म मे पैदा अवश्य हुआ हुँ, परन्तु हिन्दूके रुप मे मरुंगा नही ।' अर्थात् 'म हिन्दू धर्ममा पैदा (जन्म) भएपनि हिन्दूको रुपमा मर्ने छ्‌ ्न् ।' यसरी उहाँले सार्वजनिक ढंगबाट प्रतिबद्धता जाहे र गरे पश्चात् विविध धार्मीक सम्प्रदायका महानुभावहरूले उहाँसित सम्पर्क राख्नु भएतापनि डा. अम्बेडकरले अन्य सम्प्रदायतर्फ झुकाव नराखी उहाँले दीर्घ समयतक बुद्ध धर्म र दर्शनप्रति गम्भिर तवरले अध्ययन गरि, मनन् गरी ई.सं. १९५६ अक्टोबर १४, तारिखका दिन मित्रराष्ट्र भारतको ऐतिहासिक नागपुरमा उहाँ सहित दशौं लाख उत्पीडित, अछुत, दलित जातीका महानुभावहरूलाई श्रद्धेय भिक्षु चन्द्रमणि महास्थविरज्यूको श्रीमुखबाट पञ्चशील ग्रहण गरी बुद्ध धर्ममा दीक्षित हुनु भएको थियो । यस्ता अभूतपूर्व, अविष्मरणीय एवं ऐतिहासिक सार्वजनिक सभामा 'बौद्ध' भएको घोषणा पश्चात् डेढ महिना पछि 'विश्व बौद्ध भ्रातृत्व संघ'को आयोजनामा नेपालको राजधानी काठमाण्डौमा सम्पन्न भएको 'चत्तुर्थ अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन' मा ई.सं. १९५६ नोभेम्बर २० तारिखका दिन सहभागी भई 'बुद्ध र मार्क्स' विषयमा उहाँले ओजपूर्ण सम्भाषण दिनु भएको आज पनि संस्मरण गरिन्छ । सोही प्रवचनको क्रममा उहाँले 'बौद्ध मत' भनेको सर्वश्रेष्ठ धर्म हो र सामाजिक दृष्टिकोण भन्दा पनि सर्वोच्च भएको छ भनी व्यक्त गर्नु भएको थियो । चत्तुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलनमा भारतको तर्फबाट लोक प्रशिद्ध नामुद बौद्ध विद्वानहरूले सहभागीत्व दिलाउनु भएको थियो । जस्तो कि डा. भीमराव अम्बेडकर, महापण्डित राहुल साँकृत्यायन तथा श्रद्धेय भिक्षु भदन्त आनन्द कौसल्यायनहरूले सहभागी हुनु भएको थियो । तसर्थ उक्त बौद्ध सम्मेलनबाट नेपालको गरीमा र गौरब उच्च भएको महशुस गरिन्छ ।

८. महान तर्कशास्त्री : मित्रराष्ट्र भारत बेलायती उपनिवेशबाट मुक्ति भए पश्चात् भारतको संबिधान निर्माण गर्ने क्रममा डा. अम्बेडकरले दिलोज्यान अर्पण गर्नुभयो भने उक्त संबिधान निर्माण समितिमा अध्यक्ष हुनु भई सात आठ महिना भित्र नै उहाँले विशाल भारत सरकारलाई नयाँ संविधान तर्जुमा गरी हस्तान्तरण गरि दिनु भएको थियो । अद्यापि उक्त निर्मित संविधानको मौलिक संरचनामा कुनै किसिमको हेरफेर गर्नु परेको थिएन । तत्कालीन बृटिश भारतको गर्भनर 'लिनलिथो' सितको सम्वादमा कायल भई उहाँले तपाई श्रद्धेय डा. अम्बेडकरसित हामी जस्ता पाँच सयजना स्नातकको दिमागले पनि भ्याउन सक्तैन भनी उहाँको बुद्धि र तर्कशीलताको मुरी मुरी प्रशंसा गर्नु भएको थियो । त्यस्तै गरी भारतीय जनताको संविधान निर्माण क्रममा भारतको झण्डामा भगवान् बुद्धद्वारा प्रतिपादीत 'धर्मचक्र' 'भारतको राष्ट्रिय चिन्ह' बनाउन

सफल हुनु पनि उहाँको तर्कशीलता नै थियो । सो कार्यमा प्रतिद्वन्द्वीता गरी भारतका राष्ट्र पिता महात्मा गान्धीले 'चर्खा'लाई राष्ट्रिय चिन्ह राख्नु पर्ने तर्क राख्नु भएको थियो । भारतीय संसदमा उहाँको तर्कशीलताको अगाडी महात्मा गान्धीको 'चर्खा' चिन्हले अल्पमत हासिल गरी पराजित भयो भने उहाँको ओजपूर्ण तर्कशिलताले संसदमा अत्यधिक बहुमतले 'धर्मचक्र' भारतीय झण्डामा राख्न र स्विकृति गराउन सफल भएको थियो, तसर्थ तबदेखि भारतको राष्ट्रिय सरकारी झण्डामा 'धर्मचक्र'को व्यवस्था गरी बुद्धधर्म र दर्शनको गरीमा र गौरव उच्च भएको आज पनि संस्मरण गरिन्छ । यही सद् क्रियाकलाप नै उहाँको अजर अमर कार्य सिद्धिताको महानता हो र यही नै उहाँको अविस्मरणीय योगदान हो र थियो पनि ।

९. पुनर्बैवाहिक सम्बन्ध : श्रद्धेय डा.भीमराव अम्बेडकर पेटको रोग, जुन रोगलाई Neurotic Pain भनिन्छ, बाट ग्रसित भई रातरातमा पेट दुखाईको कारणबाट अस्पतालमा भर्ना भई डा. मिस सबिता कविरज्यूबाट इलाज (उपचार) गराउनु भयो भने सोही बेलादेखि उहाँहरू बीचमा एकापसमा प्रेम पाशमा लगन गाँठो कस्ने कार्य गर्नुभयो । प्रथम पल्टको विवाहित सहधर्मी पत्नी 'रमाबाई' को देहावसान भएको बीस बर्ष पश्चात् अर्थात डा. अम्बेडकरज्यूको ५७ वर्षको प्रौढताको उमेरमा उहाँका सहपाठी कल्याणमित्रहरूको बिरोधका वावजूद, त्यसको कुनै पर्वाह नगरि भारतको राजधानी नयाँ दिल्लीमा ई.सं. १९४८ अप्रिल १५ तारिखका दिन दोस्रो पटकको विवाह गरी प्रणयन सुत्रमा आबद्ध भई पाणी ग्रहण गर्नु भएको थियो डा. मिस सविता कविर सित । उहाँले विवाह पश्चात् डा. सविताको नामाकरण 'डा.शारदा अम्बेडकर' भनी राख्नु भयो ।

१०. संघर्षशील एवं आन्दोलनकारी व्यक्तित्व : डा.अम्बेडकरज्यूको जीवनी भनेको संघर्ष र आन्दोलनसित असाध्य घुलमिल भएको व्यक्तित्व हो । उहाँले जीवनभर उत्पीडित, उपेक्षित, दलित एवं अछुत जाति र नारी वर्गको, जातिको उत्थानको निम्ति समर्पित भई लाग्नु भयो । भारतको विभिन्न प्रान्तमा, जिल्लामा सम्पन्न हुने गोलमेच सम्मेलनमा र अन्य सम्बन्धित सभा सम्मेलनमा सहभागी भई ब्राम्हणवादको खिल्ली उडाउनु भएको पनि संस्मरण गरिन्छ । सवर्ण हिन्दूहरूको विरुद्धमा, हिन्दू वर्गको प्रतिनिधि पार्टीहरूको विरुद्धमा सक्रिय भई ज्यानको पर्वाह नगरी समर्पित भई लाग्नु भएको थियो । धार्मिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, राजनैतिक एवं आर्थिक अभिवृद्धि गर्ने गराउने कार्यमा संघर्ष गरी आन्दोलनको भार उठाई सामाजिक रुपान्तरण गर्नु भएको ब्यहोरा पनि तपाईं हामी सबैलाई ज्ञात भएको संस्मरणीय भएकोले उहाँ जस्ता ब्यक्तित्वबाट प्रेरणा लिनु पर्ने विषय पनि हुन गएको छ ।

११. यथावादी तथाकारी ब्यक्तित्व : डा. भीमराव अम्बेडकर एक प्रतिबद्ध ब्यक्तित्व, यथावादी, तथाकारी एवं सामाजिक क्रान्तिकारी ब्यक्तित्व हुनु हुन्थ्यो । उहाँले यथा समयमै आफ्नो प्रतिबद्धता एवं बचन अनुसार बुद्ध धर्ममा दीक्षित भई बुद्ध धम्म र दर्शन सम्बन्धी ग्रन्थहरू रचना गर्नुभयो, जस्तै 'जैन र बुद्ध' एवं 'भगवान बुद्ध र उनका धम्म' (The Buddha and His Dhamma) जस्ता कालजयी ग्रन्थहरू रची सम्पूर्ण बौद्ध जगतलाई समर्पण गर्नु भएको बारे आजको पुस्ताले उहाँको गुणानुस्मरण गर्नु पर्दथ्यो । उहाँको जीवमान कालको अन्तिम कृति 'भगवान बुद्ध र उनका धम्म' भएको छ भने सोही पुस्तकको अन्तिम अध्याय 'बुद्ध और कार्लमार्क्स' विषयमा लेखी सम्पन्न गरी ई.सं. १९५६ डिसेम्बर ४ मंगलबारका दिन टाइपिष्टलाई टाइप गर्न दिएको समेत उल्लेख गरेको छ । भोलिपल्ट डिसेम्बर ५ को राती 'जैन धर्म'का नेताहरूसित 'जैन धर्म र बुद्ध धर्म' को बारेमा सम्वाद गर्नु भएको निचोड नै 'जैन र बुद्ध धर्म' सम्बन्धित रचना (ग्रन्थ) लेखी प्रकाशित भएको छ । तत्पश्चात् जैन धर्मका समर्पित ब्यक्तित्व फर्की सकेपछि अन्तिम ग्रन्थ 'भगवान बुद्ध और उनका धम्म' को भूमिका र परिचय टाईप गरी गराई राती अबेर सम्म अध्ययनरत हुनुहुन्थ्यो । भोलि पल्टको बिहानी पख अर्थात् डिसेम्बर ६, १९५६ को दिनमा अध्ययनशील ब्यक्तित्व, महामानव, बोधिसत्व डा.

भीमराव अम्बेडकरज्यू यस अनित्य भौतिक संसारबाट सदाको निम्ति बिदा भई परिनिबृत हुनु भएको थियो। यथावादी, तथाकारी भई ई.सं. १९३५ अक्टोबर १३ को येवला कन्फेरेन्समा घोषणा गरे अनुरुप ई.सं १९५६ अक्टोबर १४ जस्तो महान दिवसमा आफू स्वयम सहित दशौ लाख उपेक्षित, उत्पीडित, अछुत एवं दलित जातीका महानुभावहरूलाई 'नव दीक्षित बौद्ध' मा रुपान्तरण गरी सार्वजनिक तवरले प्रतिबद्ध हुनु भएको र सो ऐतिहासिक सभामा २२ वटा प्रतिबद्धता जाहेर गरेको पनि संस्मरण गरिन्छ ।

१२. शवयात्रा : बोधिसत्व, महामानव, भारतीय संबिधानका निर्माता, कुशल वक्ता, महान बौद्ध विद्वान, दलित बर्गका महान नेता डा.भीमराव अम्बेडकरज्यूले आफ्नो देह लिला अन्त्य गरी अनित्यताको धर्मलाई अंगिकार गरी यस अनित्य भौतिक संसारबाट विदा भए पश्चात् भारतको इतिहासमा लाखौं मलामीहरू सहित भई शव यात्रा सम्पन्न भएको थियो । उहाँ जस्तै तपाई हामीहरू सबै एक दिन त्यही बाटोको अनुगामी हुनै पर्दछ । तसर्थ अनित्य बोध गरौं १ त्यसबेला उहाँ जस्ता परम ब्यक्तित्वप्रति सच्चा श्रद्धाञ्जली व्यक्त गर्ने क्रममा तत्कालीन लोक सभाका माननीय अध्यक्ष सरदार गुरु दयाल सिंहज्यूले यसरी श्रद्धा सुमन अर्पित गर्नु भएको थियो, 'डा. भीमराव अम्बेडकर एक महान सुपुत्र, महान देशभक्त, दार्शनिक, अछुत जातिका महान नेता एवं भारतीय संबिधानका प्रमुख रचयिता हुनुहुन्थ्यो। डा. अम्बेडकरज्यू भारतका महान विभूतिहरूमध्ये एक हुनुहुन्थ्यो ।' यस्ता महान विभूतिको देह लिला अन्त भएको दिन तपाई हामी बौद्धहरूको निम्ति एक गम्भीर एवं महान दुर्घटनाको दिन थियो । आजको दिनमा उहाँ जस्ता ब्यक्तित्वको संस्मरण गरी उहाँको गुणानुस्मरण गरी उहाँको जीवनीबाट सिक्नु पर्ने हो । उहाँको गुणानुकरण र गुणानुस्मरण गरी हामीले पनि उहाँले जस्तै समर्पित भई हाम्रो जीवनको सार प्रकट गर्नु पर्ने हो । उहाँबाट प्रेरणा लिनुपर्ने भनेको साँचो मानेमा उहाँको पुण्यस्मृति गर्नु हो । अब त डा. भीमराव अम्बेडकर भनेको ब्यक्ति र शरीर होईन, उहाँ त साँचो मानेमा आन्दोलन हो, विचार हो, संघर्ष हो र महान बोधिसत्त्व हुनुहुन्थ्यो । उहाँ भनेको त्याग र समर्पणको पर्यायवाची नाम हो । शान्तिका महानायक, महाकारुणिक, तथागत, गौतम बुद्धको मार्ग अनुशरण गरी भन्नुपर्दा, उहाँ डा.अम्बेडकरको भौतिक सशरीर नश्वर भएतापनि उहाँको योगदान, उहाँबाट प्रतिपादित कालजयी रचना भईञ्जेल उहाँ हामीबाट टाढा भएको ठहरिदैन । 'धम्म काय'को रुपमा उहाँको विचार, उहाँबाट रचित ग्रन्थहरू, उहाँको गुण र योगदान प्रति अझै ताजा संस्मरण गरिन्छ । उहाँको योगदान र गुणलाई उपेक्षित, उत्पिडित, अछुत एवं दलितहरूले कदापि बिर्सने छैन, सदा अविष्मरणीय भई बौद्ध जगतमा, विद्वत संसारमा उहाँको योगदान सदा बाँचि रहनेछ ।

उहाँको भौतिक सशरीर नभएतापनि उहाँको आन्दोलित विचार, संघर्षशील, विचार, त्याग, तपस्या र समर्पण जस्ता घटना र गतिविधि सदा सदा ताजा र स्वच्छ भई नै रहनेछन् । कदापि विर्सन सक्ने छैन, हुँदैन पनि । तसर्थ उहाँ डा. अम्बेडकरप्रति सच्चा सुमनयुक्त श्रद्धाञ्जली भनेको दु:खको घडीमा गम्भीर भई उहाँबाट प्रेरणा प्राप्त गरी तपाई हामी सबैले नयाँ क्रान्तिकारी एवं संघर्षशील भावना वृद्धि गरी आ-आफ्नो जातीय स्वाभिमानको गौरब र गरीमा उच्च पारी राष्ट्रिय एकताको भावनाबाट ओतप्रोत भई देश र जनताको अनुहारमा रुपान्तरण गर्ने हो, परिवर्तन ल्याउने हो, नयाँ जनवादी ब्यवस्था र प्रथालाई अंगिकार र अवलम्बन गरी शोषित, पिडित वा उपेक्षित जाति, जनजातिको उत्थान गरी नयाँ नेपाल आमाको आकृति र मुहार निर्माण गर्न दृष्टि डाल्ने हो, यसरी समर्पित भई लाग्नु भनेको श्रद्धेय डा. अम्बेडकर तर्फबाट शिक्षा लिइएको ठहर्छ । अनि उहाँ जस्ता महान ब्यक्तित्व प्रति सच्चा सुमनयुक्त श्रद्धाञ्जली अर्पण गरेको ठहर्छ । अनिच्चावत संखारा १ सब्बं अनिच्चं १ भवतु सब्ब मलं १ सकलको जय, मंगल र कल्याण होस् १

भिक्षु मदिहे पञ्ञासिंह महानायक महास्थविर

✍ रत्नसुन्दर शाक्य

रत्नसुन्दर शाक्य

नेपालमा स्थविखाद बुद्ध धर्म पुनरुत्थान गर्नमा विशेष योगदान दिनु भएका केही सिंहली (श्रीलंकाका) भिक्षुहरूमा मदिहे पञ्ञासिंह महानायक महास्थविर पनि एक प्रमुख हुनुहुन्छ ।

उहाँको जन्म दक्षिणी श्रीलंकास्थित मातरको 'मदिहे' नामक गाउँमा २१ जुन १९१३ का दिन पिता जे.सी. पुजिथ गुणवर्धन र माता बल्ला ए. धीर शेकरको कनिष्ठ सन्तानको रुपमा भएको थियो । मातापिताको तर्फबाट उहाँको नाम विल्यत (Wilmot) रहेको थियो ।

उहाँले आफ्नो प्रारम्भिक शिक्षा सेन्टथोमस कलेज (St: Thomas College) को एक प्राथमिक स्कूलमा पाउनु भएको थियो । उहाँले आफ्नो बाल्यकालमा विशेषत: माताको प्रभावबाट १३ वर्षको कलिलो उमेरमै श्रामणेर हुने अवसर पाउनुभएको थियो । जसमा उहाँको पिता यद्यपि क्रिश्चियन विचारधाराको भएतापनि स्वीकृति दिनुभएको थियो । उहाँ २४ जुन १९२६ का दिन भिक्षु वेर गमपित रेवत्त महास्थविरको आचार्यत्वमा डिविंगलहेना नामक गाउँको एक विहारमा 'श्रामणेर मदिहे पञ्ञासिंह' नामबाट प्रवजित हुनुभएको थियो ।

श्रामणेर मदिहे पञ्ञासिंह प्रवजित हुनु भएको केही वर्षपछि कोलम्वोको बम्बलपिटियास्थित बजिराराम विहारमा आई त्यहाँको प्रमुख भिक्षु पेलेन बजिरञाण महानायक महास्थविर सन् (१८७८-१९५५) को छत्रछायामा रही बुद्ध धर्मको विस्तृत अध्ययनमा लागेका थिए । यही विहारमै पेलन् वजिरञा ऋण महास्थिवरकै उपाध्यायत्वमा उहाँले ९ जुन १९३३ का दिन उपसम्पन्न हुनुभएको थियो । भिक्षु मदिहे पञ्जासिंहले कोलम्बोको University College बाट 'विद्या विशारद'को उपाधि पनि हासिल गर्नुभएको थियो ।

भिक्षु मदिहे पञ्ञासिंह एक कोमल एवं मनोहर स्वभावका व्यक्ति हुनाको कारण उहाँको सम्पर्कमा आएका जो सुकै व्यक्ति पनि सजिलै उहाँसित आत्मीयता प्राप्त गर्न सफल हुन्थे । यस्तै उहाँमा बुद्ध-धर्मको हर गहन विषयलाई पनि सरल र सुवोध रुपमा व्याख्यान गर्नमा कुशल हुनुभएको कारणले पनि प्राय: हर व्यक्ति उहाँसित प्रभावित हुन्थ्ये । उहाँको धर्मोपदेश स्कूलका स-साना बालकहरूदेखि लिएर माथिल्लो उच्चस्तरका विद्यार्थीहरूलाई पनि उपयुक्त तवरले व्याख्यान गर्न सफल हुनु भएबाट उहाँको प्रतिभा श्रीलंकामा बेजोड रुपमा रहेको थियो ।

यस प्रकार भिक्षु मदिहे पञ्ञासिंह एक मृदुभाषी, निरहंकार, शीलवन्त हुनुभएको कारण उहाँ उपसम्पन्न हुनुभएको एक दशकपछि नै सन् १९४६ मा महावोधि सभा (स्थापना ३१ मई १८९१ इं.) ले उहाँलाई चीनमा धर्मप्रचारार्थ पठाएको थियो । यसको ५ वर्ष पछि सन् १९५१ को फरवरी महिनामा भिक्षु मदिहे पञ्जासिंह स्थाविर श्रीलंकाकै अन्य एक प्रसिद्ध विनयाचार्य भिक्षु ञानरतन महास्थविरलाई साथ लिई नेपाल आउनु भएको थियो । त्यसताका नेपालमा प्रजातन्त्रको स्थापना भएको थियो । यस अवसरमा श्रीलंकाबाट पाल्नुभएका उहाँहरू भिक्षुद्वयले नेपालका आफ्नै गुरुभाइ भिक्षु अमृतानन्द (भिक्षु पेलेन बजिरञाण महास्थविर कै शिष्य-२५ जनवरी १९४० का दिन उपसम्पन्नलाई साथ लिई नेपालका राजा श्री ५ त्रिभुवन वीर विक्रम शाहदेव (वि.सं. १९६३-२०११) संग

नारायणहिटी राजदरबारमा भेट गर्न जानुभएको थियो । यो वि.सं. २००७ सालको फागुन महिनाको अन्तिम हप्ताको कुरा हो ।

श्री ५ त्रिभुवनसित भेटवार्ता गर्न जानुभएका उहाँ भिक्षु-त्रयले नारायणहिटि राजदरबारमा सोही भेटको अवसरमा मौसुफ सरकारको सुस्वास्थ्यको कामना गरी परित्राण पाठ पनि गर्नुभएको थियो । परित्राण पाठ पश्चात् श्री ५ त्रिभुवनको बाहुलीमा भिक्षु अमृतानन्दले परित्राण-सुत्र बोधि दिएको थियो । विशेषत: यसैबेलादेखि भिक्षु अमृतानन्दको श्री ५ त्रिभुवनसित सौहाद्रपूर्ण मैत्री सम्बन्ध कायम हुँदै आएको फलस्वरुप नेपालमा बि.सं. २००८ सालमा बुद्धका अग्रश्रावक सारिपुत्र र महामौद् गल्यायन महास्थाविरको अस्थि धातु आगमण र वि.सं. २०१३ सालमा चतुर्थ विश्व बौद्ध सम्मेलन सम्पन्न गर्न सहज हुन गएको थियो ।

स्मरणीय छ , भिक्षु मदिहे पञ्ञासिंह महास्थविरको नेपाल आगमण हुनुभन्दा ५ वर्ष अगाडि उहाँकै ज्येष्ठ गुरुभाइ भिक्षु नारद महास्थविर (सन् १८९८-१९८३) को प्रमुख नेतृत्वमा ५ जनाको एक शिष्य मण्डल नेपाल पुगेको थियो । त्यसको हेतु थियो-३० जुलाई १९४४ का दिन नेपालको राणा सरकारले नेपालकै ८ जना स्थविरवादी भिक्षु एवं श्रामणेरहरूलाई देशबाट निष्काशन गरेकोबाट उहाँहरूलाई स्वदेशमै फर्काउन तत्कालीन नेपालका राणा प्रधानमन्त्री श्री ३ पद्म शम्शेरसित भेटवार्ता गर्नु । यसको निमित्त विशेष पहल नेपालकै भिक्षु अमृतानन्दको रहेको थियो ।

यसप्रकार नेपालमा बुद्ध धर्म पुनरुत्थान गर्नमा कुशीनगरमा रहँदै आउनुभएका बर्मी भिक्षु ऊ चन्द्रमणि महास्थविर (सन् १८७६-१९७२) पश्चात श्रीलंकाका उपर्युक्त भिक्षुद्वय (भिक्षु नारद महास्थविर र भिक्षु पञ्ञासिंह महास्थविर) को देनलाई स्मरण गर्नु अनि उपयुक्त हुन्छ । भिक्षु नारद महास्थविरको प्रमुख पहलमा श्री ३ पद्म शम्शेरसित भेटवार्ता गरी निष्काशित भिक्षुहरूलाई फर्काउने मात्र होइन नेपालको एक प्रमुख भाषा- नेपालभाषामा लेखिएका अनेक कृतिहरू जुन भंसार र हुलाक विभागले जफत गरिराखेकोलाई फर्काउन मात्र सफल हुनुभएको थिएन । नेपालभाषाका कृतिहरू नेपालमै छपाउन पाउने प्रमाङ्गी समेत दिलाउन सफल हुनुभएको थियो । उहाँको यस गुणलाई नेपालभाषा साहित्य प्रेमीहरूले बिर्सन खोजे त्यो अति कृतघ्न कार्य हुनेछ ।

भिक्षु नारद महास्थविर पश्चात् भिक्षु पञ्ञासिंह स्थविर र भिक्षु ञानरत्तन महास्थविरको आगमनले नेपालमा राजा श्री ५ त्रिभुवनसित भिक्षु अमृतानन्दको सौहार्द्धपूर्ण मैत्री सम्बन्ध कायम गराउन पाएबाट उहाँहरूको पहिलो नेपालयात्रा विशेष सफल मान्न सकिन्छ । यसको अतिरिक्त त्यसताका उहाँहरूले विशेष सांधिक कार्यमा पनि सहभागी हुनुभएको थियो ती कुराहरूमा आनन्दकुटी विहारस्थित भिक्षु सीमागृहमा पहिलो पटक सम्पन्न भएको उपसम्पन्न कार्यमा उहाँहरूद्वयका साथ भिक्षु अमृतानन्द-कम्मवाचाचार्य भई सो उपसम्पदा कार्य (२१ फरवरी १९५१ का दिन) पूर्ण गरिएको थियो । स्मरणीय छ, त्यसताका उपसम्पन्न हुनुभएका श्रामणेरद्वय हुनुहुन्छ श्रामणेर अग्ग धम्म र श्रामणेर विवेकानन्द ।

यस्तै उहाँ भिक्षुद्वयको प्रमुखत्वमा नेपालको भिक्षु संघले पाटनको सुमंगल विहारमा पनि बिनय कर्म गर्न अत्यावश्यक भिक्षु सीमागृह स्थापना गरी त्यहाँ पनि पहिलो पटकको रुपमा नेपालका अन्य श्रामणेरद्वय सुमन र सवरको उपसम्पदा कार्य (५ मार्च १९५१ का दिन) मा पनि उहाँहरू नै कम्मवाचाचार्य रहनु भएको थियो ।

भिक्षु पञ्ञासिंह महास्थविरले नेपालको पहिलो यात्रा सम्पन्न गरी फर्कन लागेको बेला नेपालको निमित्त एक सुयोग्य धर्मप्रचारक व्यक्तित्व बृद्धि गर्ने हेतु यहाँका एक विशेष श्रद्धालु उपासकलाई बुद्ध धर्म अध्ययनार्थ श्रीलंकामा साथ लानुभएको थियो । उहाँ उपासक हुनुहुन्छ । पाटनका भक्तकृष्ण शिल्पकार उहाँ पछि भिक्षु सुमंगल वि.सं.१९८६-२०५५)को रुपमा रही धेरै शासनिक कार्यहरू सम्पन्न गरी हामीबाट टाढा हुनुभएको पनि झण्डै दुई दशक हुन लाग्यो ।

भिक्षु पञ्ञासिंह महास्थविर-नेपालबाट फर्कनुभएको ४ वर्षपछि २१ सेप्टेम्बर १९५५ का दिन उहाँका गुरुवर पेलेन बजिरञाण महानायक महास्थविरको निधन पश्चात् सो 'महानायक' पदको निमित भएको चुनावमा योग्यताको

आधारमा २७ नवम्बर १९५५ का दिन भिक्षु पञ्ञासिंह महास्थविरलाई सर्वसम्मतबाट नियुक्त गरिएको थियो।

यसप्रकार ४२ वर्षको उमेरमै श्रीलंकास्थित एक प्रमुख बौद्ध निकाय अमरपुर महानिकाय (धर्मरक्षित बंशालकार संघ सभा) का 'महानायक' हुनुभएका भिक्षु पञ्ञासिंह महास्थविरले श्रीलंकामा मात्र होइन आफ्नो देशबाहिर अझ सात समुद्र पारीसम्म पनि बुद्ध धर्म प्रचारार्थ आफ्ना शिष्यहरूको तर्फबाट एवं स्वयम पनि पटक-पटक पुग्नु भई तथागतको शान्ति सन्देशलाई बेजोड प्रचार प्रसार गर्दै आउनु भएको अति स्मरणीय छ।

यसै क्रममा उहाँले संयुक्त राज्य अमेरिकाको वासिङ्गटन शहरमै बुद्ध धर्मको एक केन्द्रको रुपमा एक विहार स्थापना गर्नुभएको थियो। सन् १९६४ मा २५०८ औं बैशाख पूर्णिमाको प्रसंग लिई उहाँले सो विहारको निर्माण कार्य सुरु गर्नु भएको थियो। सन् १९६६ को दिसंम्बर महिनामा पूर्ण तयारी भए पश्चात् पहिलो आवासिक भिक्षुको रुपमा उहाँ नै रहनु भएको थियो। पछि उहाँको धर्म इत कार्यलाई उहाँकै गुरुभाइ भिक्षु प्रियदर्शी महास्थविर (सन् १९१४-९८) ले १३ पटकसम्म विश्व धर्मइत यात्रा सम्पन्न गरी विश्वका ६ वटै महादेशमा बुद्ध धर्म पुऱ्याउन सफल हुनुभएको थियो।

भिक्षु मदिहे पञ्ञासिंह महानायक महास्थविर धर्मइत यात्राको क्रममा पटक-पटक नेपालमा आउँदै गर्नुभएको थियो। सन् १९८४ को डिसम्बर महिनामा अर्थात वि.सं. २०४१ सालको मंसिर १८-२२ गतेसम्म नेपालमा 'अखिल नेपाल भिक्षु महासंघ' ले नेपालमा स्थविरवाद बुद्ध धर्म पुनरुत्थान भएको ५० वर्ष पूर्ण भएको उपलक्ष्यमा आनन्दकुटी विहारमा सम्पन्न गरेको 'भिक्षु-महासभा (महासम्मेलन) मा भिक्षु मदिहे पञ्ञासिंह महानायक महास्थविर ६ सदस्यीय प्रतिनिधि मण्डलका साथ नेपालमा आउनु भएको थियो। यस प्रतिनिधि मण्डलमा उहाँको साथ वि.सं. २००७ सालमा संगै आउनु भएका विनयाचार्य भिक्षु ानरत्त महास्थविर पनि सम्मिलित थिए।

भिक्षु मदिहे पञ्ञासिंह महानायक महास्थविर यस (वि.सं.२०४१) भन्दा अगाडि र पछाडि पनि कयौं पटक नेपालमा आउनु भई विशेषत: आनन्दकुटी विहार स्वयम्भूमा रहनु भई धर्म व्याख्यान गर्नुभएको सम्झना धेरैलाई रहेकै होला। यस पत्रिका लेखकले पनि उहाँलाई आनन्दकुटी विहारमा पटक-पटक दर्शन गर्न पाएको सम्झना छ।

हर्षको कुरो हो, उहाँद्वारा श्रीलंकामा स्थापित 'सम्माआजिवो सम्माजय' 'धर्मविजय फाउण्डेशन', 'सिरि बजिरञाण धर्मायतन्' आदि भिक्षु तालिम केन्द्र एवं शासन सेवक समितिहरूमा केही नेपाली युवा भिक्षु एवं श्रामणेरहरूले अध्ययन गर्न पाएको फलस्वरुप हाल नेपालमा उहाँका ती शिष्यहरूबाट पनि धर्मप्रचार कार्यमा विशेष योगदान गर्दै आइरहेको सुखद् एवं प्रीतिजन्य रहेको छ। उहाँका ती शिष्यहरूमा भिक्षु भाद्देय, आनन्द, सोभित र उपतिस्सले स्वदेश (नेपाल) मा फर्की आ-आफ्नो क्षमता अनुरुप विभिन्न गतिविधिहरू सञ्चालन गरी बुद्ध धर्म प्रचार गरिरहनु भएको हामीलाई अवगत नै छ।

स्मरणीय छ, यी भिक्षुहरूका गुरुवर नेपालमा हालका संघनायक भिक्षु अश्वघोष महास्थविर हुनुहुन्छ भने श्रीलंकामा भिक्षु पञ्ञासिंह महानायक महास्थविर हुनुहुन्छ।

भिक्षु मदिहे पञ्ञासिंह महास्थविरले मौखिक रुपमा मात्र धर्मको प्रचार-प्रसारमा लाग्नुभएको थिएन ताकि लिखित रुपमा पनि उहाँले कयौं विशेष कृतिहरू रचना गर्नुभएको थियो जसमा प्रमुखत: 'शोल-भावना' (सिंहली), 'जातक पालि' 'पालि सिंहलो शब्दकोष' (प्रधान सम्पादक) सिंहली भाषामा 'बौद्ध विश्वकोष रहेको छ। उहाँका लेखहरू मात्र पनि कयौं खण्डमा प्रकाशित भइसकेका छन्। उहाँका कृतिहरू विशेषत: 'सिरि बजिरञाण धर्मायतन' को तर्फबाट प्रकाशित भएका छन्।

म्यानमार सरकारबाट 'अग्गमहापण्डित' को उपाधिसमेत हासिल गर्नुभएका भिक्षु मदिहे पञ्ञासिंह महानायक महास्थविरले आफ्नो उद्देश्यपूर्ण जीवनको ९ दशक पार गरी ८ सेप्टेम्बर २००३ का दिन आफ्नो कार्यभार आफ्ना शिष्यहरूलाई सुम्पी सदाको निमित इहलोक छोडेर जानुभएको थियो।

अन्तमा हामी आशा गरौं, उहाँका नेपाली शिष्यहरूले पनि आफ्ना गुरुवरको सदिच्छालाई आ-आफ्नो क्षमता अनुरुप पुन: बढी प्रचार-प्रसार गरी लोककल्याणकार्यमा अग्रसर हुनुहुनेछ।

बौद्ध समकृत बिहार

[redacted]

परिचय

ख्वपया पुलांगु वहीमध्येया छगू बही बौद्धसमकृत विहार नामं प्रख्यात जू। थुगु वहि ख्वप भार्वाचोया वडा नं.१७ स अवस्थित दु। थुगु वही थथुवहीया दक्षिण लँपुलिसं पूर्वाभिखू जुयाच्वंगु दु। थुगु वहिया पूर्वय् थौंकन्हे ख्वपया मिनिवस पार्क, दक्षिण पूर्वय् भार्वाचो, उत्तरय् मूलँ व पश्चिमय् सिद्धपुखूया लागा लागु जुल। स्थानीय जनसमुदाय बीचय् थुगु वही कुथुवही धकाः म्हसिया च्वंगुदु।

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

बौद्ध समंकृतविहार गुबले निर्माण जुल धैगु खँ सिइमदु। तर थुगु वहि थथुवहि नापं निर्माण जुगु अनुमान यायेफु। ख्वपया इटाछेँ त्वालय् दुगु थथुवहिया न्ह्योनेच्वंगु नःपुखू दय्के न्ह्यो हे थुगु कुंथुवहि दय् धुंकुगु धापू थनया संघ दुजपिनि दुगुजुल। गोपालराज वंशावली ने.सं. २८९ या बैखाख कृष्ण चतुर्दशी आमावास्या बुद्धवार रोहिणी नक्षत्र खुन्हु छम्ह भारदारं नकपुखू दयेका प्रतिस्थायात धकाः च्वयाःतःगु दु। थुगु अनुसारं कुथुवहि ने.सं. २८९ स्वयाः न्ह्यो हे निर्माण जुइधुकुंगु खनेदु दु। छायधाःसा उगु नःपुखू दयकुम्ह भारदारं थथुवहिया इलुनायो व कुथुवहिया विलुनायो याके दां त्यानाः पलेसा पुलेकथं बहिदुने संघ भोजन व पुजादि यायेत लः पूर्ति जुइकथं नःपुखू निर्माण याःगु खः धैगु बुढापाकापिसं कना वयाच्वंगु दु।

गन्धुरी देवताया लुखाय् जवंखवं तिकाःतःगु ल्वहंपतिइ थुगु वही ने.सं. ८६८ सालं वज्राचार्य पूर्णराज परिवारपिसं जीणाद्वार याःगु खः धकाः उल्लेख जुया च्वंगुदु। कुथुवही जीर्णोद्धारयाये सिधयव यज्ञ उत्सवय् जुजु रणजित मल्ल नापनापं ख्वपदेया जेष्ठ (थकालि) वंदेजुपिं उपस्थितजुयाविज्यागुलिं कार्यक्रम भःभः धागु खँ जवय् च्वंगु ल्वहंपतिइ उल्लेख यानाः तःगु दु। अथेहे यापिं दाता तयेगु नां थाय् बाँलाक उल्लेख यानातःगु थथे खः। चतुब्रम्ह विहारया पूर्णराज वज्राचार्य व परिवार पाखें थुगु वही जीणाद्धार जुया लुँया छत्र छाःगु उगु अभिलेखय् उल्लेख यानातःगु दु। अथेहे खवय्च्वंगु ल्वहंपतिइ संस्कृत भाषां जवय् च्वंगु खँ जक अनुबाद यानातःगु जुल।

ख्वपदेशया नकपुखू नापं थथुवही, कुथुवहीया स्वापुदुगु छगू धापू

ख्वपदेया थाकुलीपिसं सिद्धपुखू (तःपुखू) इन्द्रायणीयागु खःसा नवपुखू दीपंकर तथागतयागु खः धकाः धयावयाच्वंगुदु। नवपुखू निर्माण सम्बन्धी चतुब्रम्ह महाविहारया वज्राचार्य पिनिगु थःगु बिस्कंगु धापू दु। धयातःगु अनुसार न्हापा थथुवही, कुथुवही इलुनायो विलुनायो धापिं विखुतयेगु वही जुयाच्वंगु जुल। इलुनायो विजुनाया धापिं उबलेया यक्वःहे धनिपिं दां त्याये विइपिं साहुत खः। उगु इलय् भारदार छम्हसिया धेवा आवश्यक जुया इमिके दां त्यानाः येंकुगु जुयाच्वन। छुं कारणवस भारदारया धेवा मगामचा जुल। उकिं वं हाकनं मेगु धेवा कावन। थुगु पटक इलुनायो विलुनायोपिसं उम्ह भारदारयात छगू वाचा ल्हाःकूगु जुल। वाचा छु धायेवलय् छं थ्व धेबा पुले हय्फुसा हय्धा हयेमफुसा पुले म्वालधकाः छुवःगुजुल। भारदारया मनय् थुगु पतक नं अथेहे जुइला धइगु मनय् वनाःथ्व दां जिं लिपाया जन्मय् जक पुले मज्युला धाल। इलुनायो विलुनायोपिंसं ज्यू धकाः दां वियाः छोगु जुल। थुगु पतक न्हियान्हिथं फाइदा जुया वयाः छुं वर्ष लिपाहे दाँ त्यानाः यँकुम्ह भारदारया फाइदा जुया वल। भारदारया ऋणं मुक्त जुइगु मनंतुना दां ज्वनाः इलुनायो बिलुनायो पिनिगु छेँ वन। इलुनायो बिलुनायपिंसं न्हापायागु वाचा लुमंका मेगु जन्मय् दाँ लितकाय्गु खँ कोछित।

थुखेर भारदारया मनय् धाःसा गुकथं ऋणं मुक्त जुइ फैधकाः विचायानाः च्वंगु जुल। उगु इलय् इलुनायो

विलुनायो परिवारपिं तापाकंनिसें लः कयावयाच्वंगु खन । वयाः मनय् लः त्वंकाजुसां ऋणमुक्त जुय्गु मतिइ तल । थुगु उद्देश्य मनय्तया भारदारं थथुवहीया नापसं पुखू दयेकूगु खः । पुखू दय्केधुंका गुंगू कूण्डयागु लः ल्वाकछ्यानाः उगु पुखूली भरेयागु जुयाच्वन ।गुंगू कूण्डयागु लः ल्वाकछ्यानाः तःगु पुखू जुगुलिं थुगु पुखूयात नव पुखू धकाः नामाकरण जूवंगु खः । पुखूया लः पवित्र जुयानं सापहे यचुसे च्वंगुलिं सकस्यां यइगु स्वभाविक हे जुल । इलुनायो विलुनायोया जहानपिंतनं थ्वहे पुखू लः त्वंके दुगुलिं भारदारयात मनय् आत्मसन्तुष्टि दत ।

थुजागु प्रकारं निर्माण जूगु नवपुखू नापं थथुवही, कुथुवहीया क्वातुगु सम्बन्ध दैगुला स्वभाविक हे जुल । थौंकन्हे तकनं थथुवही, कुथुवहीया दीपंकरया ज्याभ्वः न्हयाइबलय् नवपुखूया लः कया हय्गु चलन दनि । सम्यक कुन्हु दीपंकर तथागतयात भोजन जोरेयायेत, कलश पुजा यायेत नवपुखूया लःहे माःगु परंपरा दु । दीपंकर लिहाँ विज्याकेबलय् नवपुखू परिक्रमा याका पूर्वया भग्नावशेष जुयाच्वने धुंकूगु ध्वाखांहे पिहाँ बिज्याकेमा । थुजागु सांस्कृतिक ज्याभ्वःयात दुवाला स्वयेबलय् थथुवही, नापं नवपुखू स्वापु न्ह्योनिसें दुगु खनेदु । थुलि जक मखु थथुवही, कुथुवही, कुथुवही ख्वपदेशया प्राचीन वही खः धइगु प्रमाणित यायेछिंगु लिच्छविकालिन बुद्धमूर्ति (मुच्छलिन्द नागं कुइकाच्वंम्हा बुद्ध) आतकनं स्वयेदनी । अथेंहे नवपुखूया पच्छिमपत्तिइ च्वंगु वंगलसिमाया दुने प्राचीन चैत्य ल्यनाच्वंगु दनी ।

इलुनायो विलुनायो थुगु निगुःलि वहिया संघ दुजपिं खः । आतक्क नं थुगु बिहारय् इमि सन्ततीपिं चूडाकर्म याःवयाच्वंगु दनि । तर थौंकन्हे विहारया परम्परागत मेगु ज्याये धाःसा इमिगु संलग्नता मदय् धुंकल ।

विहारया स्वरूप व सम्पदा

थथुवहीया तुलनाय् कुथुवहीया पुलांगु स्वरुप स्यना च्वनेधुंकूगु द । संघपिनिगु कुतलं थुगु वहीया वाकि जग्गा जमिन धाःसा संरक्षित जुयाच्वंगु खनेदु । न्हापा थुगु वहीनं छ्याखेरं चाहिले ज्यूगु खः । वहीया पूर्व भागय् मूलुखा दुगु जुल । थनं दुहाँ वनेवलय् जवय्पाखे अंगलय् वज्रवीर महाँकालया मूर्ति ध्वःदुइ । थुगु मूर्ति ख्वपय् दुगु मेमेगु महाँकालया मूर्तित मध्ये नं उत्कृष्ट शैलियाः म्ह धाई । थुगु महाँकाल मूर्ति स्वय्म्भूया विरुपाक्ष मूर्ति नाप ज्वला । माहाँकाल मूर्तिया क्वय्पाखे (ल्वहंपौथेंजाःगु) तफागु ल्वहं छगः भ्वपुइका तःगु दु । थुगु ल्वहंतय् दीपंकर तथागत पिहाँ विज्याइबले विराजमान याकिगु खः । खवय्या अंगलय् ग्वाखँ प्वाः छगू जक दु ।

बहीया उत्तर लागाया दलाम वहीद्य ब्वयेगु थाय् खः । थेरवादी परम्पराकथं संघारमा दयेका थुगु थासय् थौं कन्हे शाक्यमुनी कूतलं मूर्ति पलिस्था यानातःगु दु । थुगु संघाराम वि.सं. २०३२ सालय सकल उपासक उपासिक पिनिगु कूतलं स्थविरवादी भिक्षु-अनागारिकापिं च्वनेत थुगु थाय् निर्माण जुगु खँ उल्लेख जूगु ल्वहँपौ छपा नं दु । थन गुँलाबले वहिद्यः ब्वयेगु यानाः वयाच्वंगु दुसा मेगु इलय् थौंकनहे थन थी थी बौद्ध ज्याभ्वः न्ह्याका वयाच्वंगु दु । पच्छिम भागय् धाःसां वहिया पुलांगु स्वरुप ल्नाच्वंगु हे दनि । जवखवं सिंह सहितःगु थनया गन्धकुटी च्वसंच्वगु आगंक्वथा खः । आगमय् थ्यंकेत स्वंगू लुखां दुहां वनेमाः । थन बज्रदेवी विराजमान याकातःगु दु । थुगु कोठाय् दुहावनेत अभिलेख दुगु छगु कलात्मक लुँध्वाका दयेका तःगु दु । आगंतल्लां च्वय् पलिहे जुल । पलिइ गजुचैत्य छुनातःगु दु ।

बहीया दक्षिण भाग भग्नावशेष जुयाच्वंगु दु । थौंकन्हे थुगु थासय् बौद्ध ज्याभ्वःत इलय् व्यलय् न्ह्याकाःवयाच्वंगु दु । वहीया दथुइ धर्मधातु चैत्य छगः स्थापना यानातःगु दु । ने.सं. ९६५ स चतुब्रम्ह विहारया वज्राचार्य वीरनन्द मूनि व परिवारपिसं थुगु चैत्य जीर्णोद्धार याःगु जुल । २०१ चैत्य लिकसं क्षेत्रपाल स्थापना यानाः तःगु दु । वहीयाता प्यखेरसं पःखाःदना संरक्षित यानातःगु दु । वहिलींपिने वज्रवीर महाँकालया छगू तःधंगु मूर्ति स्थापना यानातःगु दु । थुगु मूर्ति जुजु जयज्योर्तिमल्लया शासन इलय् सम्बत ७३७ स मंगराछेत्वाःया शिराकार (ल्वहंकमी) रम्हन, जिवन, मनजुरामपिसं दयेकूगु खः ।

विहारया संघ व ज्याइव

थुगु वहीलिइ चतुब्रम्ह महाविहारया वज्राचार्यपिं व जेतवर्ण महाविहार (निवाः बाहा) या शाक्यभिक्षुपिं आवद्ध जुयाच्वंगु दु । थुगु वहीस चतुब्रम्ह महाविहारया वज्राचार्य पिसं खुलातक व, जेतवर्ण महाविहारया शाक्यभिक्षुपिसं खुलातक नित्यपुजा न्ह्याकिगु व्यवस्था जूगु खँ च्वय् उल्लेख जुइधुंकुगु दु ।

थौंया द्वन्द्व समाधानया लँपु चित्त परिशुद्धता

डि. आर. शाक्य 'ऋषि'

डि.आर. शाक्य "ऋषि"

थौंया हलिमय् गुलि नं द्वन्द्व श्रृजना जुइ व मनूतय्गु मानसिक विकारया कारण जुइगु खः। थज्याःगु द्वन्द्व गुलि जुया वन गुलि जुयाच्वन उकिया ल्या.चाः हे मदु। गबले मनूतय्गु मन मस्तिष्कय् आधुनिक विज्ञान बिउगु थीथी भौतिक वस्तुं थाय् कयाहल व नापं शक्तिसम्पन्न देतय्सं मानवीय संहारया ल्वाभः तय् धेंधेंबल्लाः यात, अवलेनिसें हलिमय् थ्व द्वन्द्वया बाजं सः थ्वया वःगु खः। थुकथं मनूया न्ह्यपुइ विवेक मदुगु दुष्ट मानसिकतां थाय् कायेवं थ्व मतलबी व स्वार्थी दुनियाँय् थः जक जीवं दुनियाँ हे थःगु यायेत स्वइपिं नरभक्षी भ्रगःत नं ब्वयेगु याइ। थज्याःगु थासय् युद्ध छगू सामान्य कासा जुया बी। थौं भ्रीगु मिखां थुज्वःगु हे अवस्था खनाच्वनागु दु।

थथे धकाः हलिंया फुक्क हे देय् द्वन्द्वं जक फुनाच्वंगु नं मदु। गन द्वन्द्व दइ अन शान्तिया लँपु नं अवश्य दइ। अभ्र उगु द्वन्द्वं हे शान्तिया लँपु नं क्यनाच्वंगु दइ। अनं हे छगू हिउपाः नं हया बी। उकिं विश्व सर्वहारावर्गया नेता कार्ल मार्क्सया द्वन्द्वात्मक भौतिकवादया दर्शन कथं थ्व हलिमय् गुलि नं थासय् हिउपाः वइ व छगू द्वन्द्वात्मक भौतिकवादया हे लिच्वः कथं वइगु खः। थुकि क्यनी, फुक्क द्वन्द्व हिंसात्मक जुइ मखु। वहे ल्याखं मनूया शारीरिक व मानसिक हिउपाःयात नं कयातःगु दु। तर बुद्ध दर्शनय् मनया हिउपाःयाता भौतिक रुपं कयातःगु मदु। अथे जूगुलिं बुद्ध दर्शनय् शरीर व मनयात रुप व नाम धाइसा मनयात चित्त विज्ञान नं धाइ।

चित्त विज्ञानया स्वभाव धर्मः

मनूया मन तसकं गम्भिर वा विचित्रगु खः। थौं हलिमय् वैज्ञानिकतय्सं थःपिनि वैज्ञानिक यन्त्रं अति शुक्ष्म वस्तु क्यना बिल, पृथ्वी तापाःगु ग्रह उपग्रह नं क्यनाबिल तर थःगु हे मनयात धाःसा आः तक क्यना बी मफुनि। यदि मनुखं थम्हं कुतः यात धाःसा फुकं खं। कुतः मजूसा छुं नं मखं। भिंगु पवित्र मनं खनाः ज्या याःसा न्ह्यागु नं भिं जुइ। अशुद्ध वा प्रदुषित मनं छुं ज्या याःसा मभिं हे जुइ। भ्रीगु मनय् भिं जुइगु व मभिं जुइ अर्थात मनय् क्लेश ब्वलना वइगु, व मभिं जुइ अर्थात मनय् क्लेश ब्वलना वइगु राग, द्वेषया भावना दना वइगु धइगु भ्रीगु चतुमहाभूत अर्थात पंचतत्व देहया न्यागू इन्द्रिय (षडायतन) रुप, शब्द, गन्ध रस व स्पर्शया आलम्बनं जुइगु खः। गुकियात चित्त विज्ञानया स्वभाव धर्म धयाच्वना। यदि भ्रीसं थुकियात यथार्थ रुपं वा साक्षि भावं, निरपेक्षीय रुपं स्वये मफुत धाःसा थुकिं न्ह्यागु नं जुइफु। उकी मध्ये द्वन्द्व नं छगू खः। मनूया जीवनय् भिं जुइगु मभिं जुइगु मनं हे खःसांतबि उकी नं छगू हेतु प्रत्यय अर्थात कारण व कार्य (Cause & Effect) नं सुलाच्वंगु दयेफु। आखिर थ्व नं मन नाप हे स्वापू दइगु जुयाच्वन।

थीथी कथं जुइगु द्वन्द्व

थौंया हलिमय् गुलि अपराध, अराजकता, युद्ध

महायुद्ध जुयाच्वन उकिं गुलि धनजन विनास जुल सुनां अनुमान हे याये मफु । उकी मध्ये गुलिं युद्ध सामाजिक, राजनैतिक, औद्योगिक, आर्थिक भाषा, जाति व धर्मया ल्याखं नं जुयाच्वन ।

इतिहासं क्यनाच्वंगु दु । हलिंया गुलि नं राष्ट्रय थीथी द्वन्द्व जुयाच्वंगु खः उकी गुगुं राष्ट्रिय राजनीतिया कारणं राज्यसत्ताया लागि जुयाच्वनसा गनं सामाजिक भेदभाव अर्थात सामाजिक व्यवस्थाया तालय् मला:गुलिं ल्वानाच्वन । गनं औद्योगिक क्रान्ति जुया: ल्वानाच्वन । गनं आर्थिक असमानताया खँय ल्वानाच्वन । गनं जाति, भाषा, धार्मिक असमानताया खँय् ल्वानाच्वन ।

थ्व ल्याखं स्वयेबलय् झीगु नेपा: देय् दुने नं १२ दँ तक जूगु जनयुद्ध नं छगू आर्थिक असमानता व सामिाजक भेदभावया कारणं राजनीतिक रुपान्तरणया लागिं जूगु द्वन्द्व ख:सा थौं वया: मुक्कं राज्य पुनर्सचनाया निंतिं फुक्कं भाषा, जाति व जनजातीय थ:थ:गु अधिकारया निंतिं स: थ्वयेकाच्वंगु दु । सलंस: दँनिसें उच्च जाति व वर्गपाखें शोषित जुयाच्वंपिं क्वय्या वर्ग व जातिं थौं राज्य रुपान्तरणया स: थ्वयेका हल । थीथी राजनीतिक दलतय् दुने नं जातीय पहिचान वा समानता दयेमा:गु स: थ्वयाहल । थ्वहे नं छगू द्वन्द्व खः । थुगु हिउपा: धइगु उच्च वर्गया नेतातय्गु वहे पुलांगु सामन्ति सोचया कारण व इमिगु व्यवहारं ह:गु छगू सामाजिक क्रान्ति ख: ।

अथे हे झी नेपा: मितय्सं माने याना वयाच्वंगु धर्मग्रन्थय् नं अप्व: याना: द्वन्द्वया खँ वइ ।छगू छगू युगपतिं उलि हे द्वन्द्वया खँ वइ । छगू युगय् छम्ह दानवनापं युद्ध याइसा हानं मेगु युगय् मेम्ह हे दानवनाप युद्ध याना: दानवया बध याइ । गबले द्य:पिं थ:थ: हे द्वन्द्व जुयाच्वनी । थज्या:गु धर्मग्रन्थया बाखनं झीगु न्ह्यपुइ गज्या:गु संस्कार थनाबिल जुइ ? तर प्यदँ प्यदँ तक नं संविधान पिमकासे थन्थेन्य् वान्वां हे संविधानसभा भङ्ग जुइका च्वनेमाल ।

थ्व धा:सा पक्का नं द्वन्द्व हे झीग संस्कार ख:ला धका: तायेकाच्वना । थथे हे झीगु नख: चख: जात्रा वइ । अप्व: धइथें ल्वायेगु, अप्पां कयेकेगु संस्कृति जूगुलिं झीगु थ्व नं झीगु संस्कृति हे मखा जुइ । तर बाखं न्ह्यागु थजु, झीगु समाजय् द्वन्द्व, युद्ध, अराजकता वा थीथी कथं अशान्ति जुइगु मन हे ख:सां नं उकी राज्यया धर्म, संस्कृति व शिक्षानाप नं उलि हे स्वापू दुगुलिं थुकि झीगु मनयात नं भिंगु व मभिंगु यंकीगु जुल । उकिं न्ह्यागु हे भिंगु मभिंगु ज्या वा खँ जुइत नं मन हे न्ह्यलुवा जुइगु ख: । बुद्ध धर्मया शिक्षा कथं धम्मपद गाथाय. थथे क्यनात:गु दु-

मनो पुब्बङ्गमा धम्मा-मनोसेट्टा मनोमया ।
मनूसा चे पटुठ्ठेन-भासति वा करोति वा ।
ततो नं दुक्खमन्वेति चक्कं बरुतो पदं ॥१॥

अर्थ: न्ह्यागु अवस्थाय् नं मन न्हापा लाक वनीगु, उकिं मन मुख्य जुल, मन हे व्याप्त जुयाच्वंगु जुल । मभिंगु नियतं खँ वा ज्या या:म्ह मनूया लिउलिउ रथ सालाम्ह द्वहंया लिउलिउ घ:चा: तुलावइ थें दु:ख नं लिउलिउ वइ ।

थुगु गाथा छम्ह मिखां मखंम्ह भिक्षु चक्खुपाल स्थविरया विषयय् आज्ञा जुयाबिज्या:गु ख । पूर्व जन्मय् चक्खुपाल स्थविर छम्ह वैद्य जुयाच्वंगु इलय् मिखाया ल्वय् जुइकाच्वंम्ह मय्जुया मनय् मभिंगु नियतं मखुगु वास: तया मिखा कां याना बिउगुलिं उकिया कर्म विपाकं रथया घ:चा: थें लिउलिउ वया: लिपा थ: बुद्धया इलय् तक नं जन्म मरणं मुक्तम्ह निर्वाणलाभी अरहत भिक्षु जुयां नं कर्मविपाक अनुसार मिखां मखंका: दु:ख जुइका च्वनेमाल ।

अथे हे भिंगु नियतं ज्या या:म्ह मनूया लिउलिउ नं सुख अथे हे वइगु जुल । थ्व विषयय् नं बुद्धया शिक्षा 'धम्मपदय्' थुकथं क्यनातल ।

मनो पुब्बङ्गमा धम्म-मनोसेट्टा मनोमया
मनसा चे पसन्नेत- भासति वा करोति वा ।
ततो नं सुखमन्वेति- छाया व अनपायिनी ॥२॥

अर्थ: न्ह्यागु अवस्थाय् नं मन न्हापालाक वनीगु: उकि मन मुख्य जुल, मन हे फुक्कं व्याप्त जुल । भिंगु नियतं (मन) खँ वा ज्या या:म्ह व्यक्तियात थ: लिसें वइगु किच: समान सुख नं लिउलिउ वइ ।

थुगु गाथा नं भगवान बुद्ध छम्ह मट्ठकुण्डलीया विषयय् आज्ञा जुयाबिज्या:गु ख: । श्रावस्तीइ छम्ह तसकं कन्जुसम्ह आदिन्नपुवक ब्राम्हणया याक: काय १६ दँया ल्याय्म्ह वैंसय् हे तच्वक ल्वचं कलं नं थ: अबुपाखें छुं उपचार मजुयाच्वन । थ: अबुं धनसम्पत्ति फुइ धका: सुं

छम्ह वैद्य तक नं मक्यँसे तयातल । अन्त्य् जीवन मरणासन्न अवस्थाय् लानाच्वंगु इलय् गनं ता:पाकंनिसें क्यातुगु निभा: जलय् सुर्ध: या म्हासुगु निभा:ज: ख: थें तथागत बुद्धया चिवर म्हासुक खनेवं मिखां ख्वबि धा: हायेका: प्रशन्न मनं बुद्धया दर्शन याना: प्राण त्याग यात । छुं छगू दान बी म्वायेक, छुं गनं पुजा याये म्वायेक । धर्मया छुं खँ न्यने हे म्वायेक प्रसन्न मनं बुद्धया दर्शनं हे उम्ह मठ्ठकुण्डली मृत्यु लिपा सद्गति प्राप्त जूगु खँ थुगु गाथां क्यनातल । उकिं कुसलचित्त मनोवृत्ति व अकुसल चित्त मनोवृत्ति जुइगु कारणं कर्म फल व कर्म विपाक नं लिउलिउ वइगु जुयाच्वन । थुकिया कारणं हे न्ह्यागु थासय् नं शान्ति अशान्ति नं जुइगु ख: ।

मनूतय्गु मनय् स्वंगू कथंया क्लेश वयाच्वनीगु जुल-

१) अनुसय क्लेश: सुषुप्त ज्वालामुखी थें गबले मौका वइ उबले थ:गु मनं, बचनं, शरीरं प्रहार यायेगु ई पियाच्वनीगु चित्तय् सुलाच्वंगु क्लेश ख: ।

२) परियुद्धान क्लेश: मनय् गुनगुन जुया: च्यानाच्वंगु मि थें । ज्वालामुखी तज्यायेत स्वयाच्वंगु दु ।

३) वितिकम्म क्लेश: मन, वचन, शरीरं आक्रमण हे याइगु जुयाच्वन । थज्या:गु क्लेशंयुक्तगु मनं हे भ्कीगु परिवार, समाज, देय् व थ्व हलिमय् तक नं तत:धंगु द्वन्द्व जुइगु ख: । थुगु क्लेशया कारणं युद्ध महायुद्ध तक नं जुयावंगु ख: ।

द्वन्द्व समाधानया लँपु:

थौं म्हिग: गुलि नं हलिमय् युद्ध जुयावन उकिं अवश्य नं अल्याख जनधनया विनाश अवश्य नं यात । तर नं थौंया हलिमय् शस्त्रअस्त्रया धेंधें बल्ला: यानाच्वंपिंसं म्हिग: स्वयां नं भयावहगु शस्त्र अस्त्र अवश्य नं दयेकीगु जुइफु । उकिं कन्हय् जुइगु युद्ध अर्थात स्वंगूगु विश्वयुद्ध गथे जुइ धका: अनुमान यायेगु थाय् हे मदु । उकिं हलिमय् छुं छुं भिं खँ अवश्य नं दइ । उकिं बुद्ध दर्शन शिल, समाधि, प्रज्ञा थेंज्या:गु थौंया मानव जगतयात मदयेक मगा:गु शिक्षा ख: थ्व हे शिक्षा थौंया द्वन्द्व समाधानया बांला:गु लँपु ख: । थ्वहे लँपु चित्त परिशद्ध जुइगु ख: । चित्त परिशद्धया हे द्वन्द्व समाधान जुइगु ख: ।

अर्हत !

न्हुछेरत्न वुद्धाचार्य
ख्वप- ४

परिवर्तनशील समाजया न्ह्यलुवाजुया
दास युगे समानताया शंखनाद याना विज्याम्ह
विश्वशान्तिया महानायक
एशियाया ज्योति । महाज्ञानी अर्हत ।

अर्हत । थ्व शब्दया महिमा अपार
छलपोलया बौद्ध दर्शन विश्व शान्ति महान सन्देश ख:
थ्व भूमण्डलया सदियौंनिसेंया खिउँगुलँय्
ज्ञानया ज्योति प्रज्ज्वलनयाना विज्याम्ह महामान व !

थ्व विश्वभूमि । थ्व पुण्यभूमि ।
छलपोलं बिया विज्यागु पंचशीलया सुबास
छरे जुया च्वंगु दु थ्व फुलवारी
गन अज्ञानताया दुने तक्यनाच्वंगु प्रत्येकवस्ती

छलपोलया तपस्या ! छलपोलया महावाणी !
थ्व नवयुगया आकासे छगू आदर्श प्रज्ञा ख:
जगतयातहे सुन्दर शान्त यायेत हौसला बिया विज्याम्ह
आराध्य अर्हत बिया बिज्यागु अमूल्य उपदेश

'अन्यायी व ख: सुनां अन्याय सहयाइ'
थ्व लखौंलख पीडित मानव तय्गु मुक्तिया सन्देश
थौंया जनयुगे थ्व सन्देश भ्कीस पालन याना
अन्याय, अत्याचार व अराजकता विहीन
छगू न्हूगु समाज सिर्जनायाना भ्कीपिं न्हयोने वने ।

यालाछें बहा:या मुचलिन्द बुद्ध-मूर्ति थथुबहीतिइ

🙏 सप्तचन्द्र बज्राचार्य

गोरखाया जुजु पृथ्वीनारायण शाह स्वनिग: लप् हमला याना व्याकाकया धनया शासन ल्हातय् कापेधुका भिपूव पांगाया जनतापिनिगु न्हाप, न्हायपं ध्यनेगु अभियान न्ह्याकगु ख:सा ख्वप देशय् धनया यालाछें त्वा: लय् मिच्याका, यालाछें त्वा:हे खरानी याना ल्पूगु जयाच्वन। थुगु त्वा:या यालाछें वहा: नारायण मन्दिर आदि ध्वस्त याना ब्पूगु खनेदु। थुकयं जुयालि वहा:या कृतिकथ चैत्य छग जभ् ल्पगु जुलसा नारायण द्योया गरुड दुगु खम्बा छगू व ल्वहँया सिंह निम्ह जक ल्पगु खनेदु। वयागु थकथंया ज्या खना ग्याना व च्याके ल्पूगु मि तककनं सुनसं स्यापेगु आट याये मफेवं त्वा: पूर्णरुप खरानी जुया छेंज: पिनिगु छुं नं सामान लिकापे मफपा धरवार विहिन जुइका थ:थितिपिनिगु शरणय् वनेमाल धयागु दु:खया स नीपिं आ तभ्कनं उगु त्वालपु न्यनाख धका: कनीपिं दुनि।

ने.सं. ६११ स, ये- तछें वहाश्य नाँ जा:म्ह तान्त्रिक गुभाजू सुरतवज् वज्राचार्यया मल्ल, रत्नमल्ल व अरिमल्ल (दाजुभिजा) से सं ख्वप देशय् जीवित कुमारी स्थापना या केत आमन्त्रण याना वसपोलयात कुलदेवता सरह मान्या याना तये धकर: ख्वपय् हे वसोवास याकगु कथं तछिछेंया चतु र्वम्ह महाविहार विर्ताकथं ब्पूवलयु भ्कौरबही थथुबही कुथुबही व यालाछें बही आदि नं पूजा पाठ याका सरक्षण याकेगु जिम्मा ब्पूगु जुयाच्वन। धुकथं जिम्मा कथालिं वसपोलया सन्तानपिंत वहा: या क्षेत्रपाखे हे च्वना बौद्ध परम्पराकथ धर्मया प्रचार-प्रसार यायेगु ज्वलय् यालाछें वहा: या जिम्मा का:पिं उगु हे बहा:या परिसरसं वसोवास याना: च्वंगु ख: । पृथ्वी नारायण शाह उगु त्वा: हे भष्म याता छवये्का व्पूगु अवस्थापू छेंया छुं नं सामान वचे याये मफुसां अन स्थापना याना त:म्ह न्हेग: छयो दुम्ह मुच लिन्द नागराजा कुयेका त:म्ह ल्वहँया मुच लिन्द बुद्ध मुर्ति कुयेका त:म्ह ल्वहया मुच लिन्द बुद्ध मुर्ति छगू ने.सं. ७९४ स जयरत्न वज्राचार्य जिर्णोद्धार याना विज्या:गु थथुबहितिइ सुचुके पंका सुरक्षण याना त:गु जुल। आ: तथ्कनं थुगु खँ प्रचार - प्रसार मयासें ग्वथ्य याना: त:गु जुल। थथुबहीया छयलितल्लाया उत्तर दिशास पश्चिमपाखे चिकिचा दंक मुचलिन्द बुद्ध मुर्ति छगु जक न्हचंक अप्पानं दग: वा लुइका पूर्व व दक्षिण दिशापाखे चि:चि: प्वागु हवसेह्वजक तया संरक्षण याता त:गु जुल। थुकियात विभिन्न व्यक्ति पिसं थ:थ:गु तरिका थी थी ढंगं व्याख्या यासां वास्तविक रुपं जूगु ख थुकथहैख: ।

यालाछें त्वा: खरानी जुइधुँका यालाछें वहा: नांजक जुत। ख्वपय् बहाबहो्या पूजा जुइबलय् तथ्कनं पिनेसं छायेगु चलन जुया वन। वहा:या भग्नावशेष जूगु थाय् फोहर, खि: च्व: फाइगु 'यला' तथ्क नं जुया वेवासिनी थें जुयाच्वंगु धासय् वि.सं. २०१८ साल 'शारदा रात्री प्रौढ स्कूलं दयकूगु ख: लिपा शारदा माध्यमिक विद्यालय जुयेवं 'भक्तपुर बौद्ध सम्पदा संघ' या सरसल्लाह अनुरुप अन दुनेया बहा:या चैत्य स्कूल हे पुननिर्माण या:गु जुल।

आ नेपालय् गणतन्त्र: वल। शाध्वेशयत ख्याचो खना ग्याना च्वनेया:गु स्थिति मंत। यालाछें बहा: या ऐतिहासिक मुचतिन्द बुद्ध मूर्ति थथुबहीया अंगया दुने आन उगु कथं कुना तयेगु पाय्छि मजुल। थुकियात भ्कीसं पित ध्या सत्य-तथ्य न्हचब्वया धुगु पुरातात्विक सम्पदायात न्ह्यब्वयहयमा:गु अवस्था दु।

जयकीति महाविहारया अपायमछिगु परिसरस, सम्यक, महादानयात नं मपनिगु कथ लोभलासच मयासं स्वच्छ रुपं छगू थासय् मुचलिन्द बुद्ध पार्क निर्माण याना न्हयब्व्य् फत धा:सा ख्वपय् मेगु छगू आकर्पण बढे जुइ धुकि सुयां निगु मत जुइमखु धुगु ज्या न्हयज्यायेमा।

बुद्ध दर्शनको प्रचारमा 'अर्हत'

कृतिका

बुद्ध दर्शनको अध्ययन एवम् बुद्ध दर्शनबारे अन्तरक्रिया सञ्चालन गर्ने उद्देश्यसाथ गठन गरिएको बौद्ध दर्शन अध्ययन समाजको त्रैमासिक प्रकाशन 'अर्हत्' को नयाँ अङ्क प्रकाशित भएको छ। दर्शनसम्बन्धी थोरै प्रकाशनमध्येको 'अर्हत्' को १४ औं अङ्कमा पनि बौद्ध दर्शनका विविध पक्षको विवेचना गरिएका आलेख तथा सामग्रीहरू समावेश छन्

बुद्ध दर्शन अध्ययन समाजको उद्देश्य बुद्धका विचारको प्रचार गरी समाजलाई सुसंस्कृत गर्ने देखिन्छ। 'शास्त्रमा लेखिएकोले सत्य हो वा कुनै ऋषिमुनिले भनेकाले सत्य हो वा गुरूले भनेकाले सत्य हो भन्ने ठान्ने अन्धविश्वास हो, यस्तो सोच्नु मूर्खता हो। आफैले सोचेर विचार गरेर हेर्ने स्वतन्त्र चिन्तनको बानी बसाल। मैले भनेको कुरामा पनि आफैले हो-होइन नसोची खुरूक्क विश्वास नगर्नु।' बुद्धको जन्म जयन्ती मनाउँदै गर्दा बुद्धको प्रत्येक उपदेश वा विचारमाथि गम्भीर मनन हुनु आवश्यक छ। बुद्धको प्रस्तुत विचारले मानिसमा आलोचनात्मक दृष्टिकोण विकास गर्न उत्प्रेरित गर्दछ। कार्ल मार्क्सले पनि हरेक कुरामा शङ्का गर्न भन्नुभएको छ। पुरानो विचार/धर्म/संस्कार र संस्कृतिमाथि प्रश्न नै नगर्ने र त्यसलाई जस्ताको तस्तै लागू गर्न खोज्ने प्रवृत्तिलाई आजभन्दा २५ सय वर्ष अगाडि नै बुद्धले चिरेर फाल्ने प्रयास गर्नुभएको थियो। बिरालो बाँधेर सराद्ध गर्ने संस्कार र संस्कृति हाम्रो समाजमा अद्यापि छ।

कार्तिक शुक्लपूर्णिमा (सकिमा पुन्हि) को दिन बजारमा आएको १४ औं अङ्कमा वरिष्ठ मनोरोग विशेषज्ञ डा. धनरत्न शाक्यको 'बौद्ध शिक्षाका मनोवैज्ञानिक पक्ष' शीर्षकको आलेख प्रमुख मान्न सकिन्छ। लेखले बुद्ध शिक्षा मनलाई स्वस्थ राख्न मद्दत गर्ने सार निकालेको छ। बुद्ध शिक्षामा मन र मनोवैज्ञानिक पक्षको महत्त्व सर्वोच्च रहेको डा. शाक्यको कथन छ। हाम्रो समाजमा मानसिक रोगीको सङ्ख्या बढ्दै गएको विभिन्न अनुसन्धानले पुष्टि गरेको छ। डा. शाक्यको लेख पढेपछि बुद्धको शिक्षा राम्रोसँग ग्रहण गर्न सकिएको खण्डमा मनको रोग कम हुने सार निकाल्न सक्छौं। बुद्धले शरीर, वचन र मनले गर्ने कर्मप्रति सन्तुलन राख्ने शिक्षा दिएको लेखकको भनाइ छ। यहाँ डा. शाक्यकै वाक्य उद्धृत गर्नु सान्दर्भिक छ, 'आर्यआष्टाङ्गिक मार्गअन्तर्गत रहेका विधिहरू मानसिक स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका लागि अति महत्त्वपूर्ण छन्।

यसअन्तर्गत सम्यक दृष्टि (ठीक धारणा), सम्यक (ठीक) सङ्कल्प, सम्यक वचन, सम्यक कर्म (ठीक काम), सम्यक आजीव (ठीक जीविका), सम्यक व्यायाम (ठीक प्रयत्न वा मेहनत), सम्यक स्मृति (ठीक स्मृति वा जागरण) र सम्यक समाधि (ठीक एकाग्रता) पर्दछन्।' लेखक डा. शाक्य थप्छन्, 'चार आर्यसत्य ठीकसँग बुझ्नु सम्यक दृष्टि हो। तृष्णाबाट मुक्त हुने दृढ प्रण र निश्चय सम्यक सङ्कल्प हो। सम्यक बचन भन्नाले झूटो, दुर्वाच्य, अश्लील र अपशव्द नबोल्नु हो। सम्यक कर्मको मतलब

चोरी, ठगी, परस्त्री गमन र व्यभिचार नगर्नु भनेको हो । सम्यक आजीविका भन्नाले अरूलाई हानी हुने, कलङ्कमा जीवन परित्याग गर्नुपर्ने खालका व्यापार व्यवसाय नगरी अरूलाई हानी नहुने काम गरी जीउनु भन्ने बुझिन्छ ।

सम्यक व्यायामको मतलब हुन्छ आत्मबोध गरेर मेहनतको बाटोमा हिँड्नु । सम्यक स्मृति भनेको मन वा चित्तलाई निःस्वार्थ, निष्कपट र विवेकी राख्ने प्रक्रिया हो भने सम्यक समाधि मनलाई 'शान्त, शुद्ध र अविचलित बनाएर एकाग्र राख्नु हो ।' बुद्ध दर्शनले मनको सन्तुलनको निम्ति देखाएको सबभन्दा महत्त्वको दर्शन यही जस्तो लाग्छ । यो अङ्कमा भिक्षु सुदर्शनको बुद्ध र बुद्ध धर्म शीर्षकको लेख २०४४ सालको आनन्द भूमि पत्रिकाबाट साभार गरिएको छ । लेख पढेपछि बुद्ध शिक्षाशास्त्री पनि हुन् भन्ने सार निकाल्न सकिन्छ । शिक्षाका आधुनिक एवम् पश्चिमा दार्शनिकहरूले भन्न थालेको जानेकोबाट नजानेको सिकाउने भन्ने कुरा बुद्ध शिक्षा भन्ने कुरा प्रस्ट हुन्छ । सरलताबाट गहनतामा, ज्ञात विषयवस्तुबाट अज्ञात विषयवस्तुमा, अनुभूतिको नजिकबाट टाढाको अनुभूतिमा पुग्ने शिक्षणविधि बुद्धको उपदेश शैली भएको लेखकको प्रस्ट पारेका छन् ।

अर्हत्को यो अङ्कमा 'प्रधान' ले लेखेको चार्वाक वा लोकायत दर्शन र परमाणुवादी वैशेषिक दर्शनबारे छोटो चर्चा गरेको छ । चार्वाक र कणाद ऋषिले आध्यात्मवादको खण्डन गरेको र भौतिकवादी दर्शनको समर्थन गरेको बताइएको छ । प्रधान लेख्छन्, 'इन्द्रियद्वारा थाहा नपाउने वस्तुको अस्तित्वलाई स्वीकार्नु नै चार्वाक दर्शनको सार हो ।' कणाद ऋषिले परमाणुबारे उल्लेख गरेको भन्दै लेखकले धर्मले ईश्वर अथवा कुनै दैवी र शास्वत नियतिमा विश्वास गर्दैन बरू धर्म त्यो हो जसमा प्रगति र शान्तिमय कल्याण सम्भव भएको तथ्य उजागर गरेको बताउनुभएको छ ।

प्रकाश धौबजीको 'गौतम बुद्ध र कार्ल मार्क्सको समाज दर्शन तुलनात्मक अध्ययन' शीर्षकको लेखको प्रथम खण्डको रूपमा प्रकाशित सामग्रीमा बुद्धले कामना, तृष्णा, राग, अनुराग, वियोग, घृणा, क्रोधबाट मुक्त भएपछि दुःखबाट मुक्त हुने बताएको उल्लेख गर्दै मार्क्सले मजदुर वर्गमाथि भइरहेको शोषण, उत्पीडन, दुःख देख्नुभएको उल्लेख छ ।

बुद्धले हरेक घटना वा प्रक्रियाको पछाडि कारण हुन्छ भन्नुभएको छ । यसलाई अङ्ग्रेजीमा थेउरी अफ कज एण्ड इफेक्ट भन्न सक्छौं । अनि बुद्धले मानिसको दुःखको कारण भन्नुभयो - जन्म, बुढ्यौली, रोग नै दुःख हो । लोभ, काम, मोह, तृष्णा दुःखको कारण हो । बुद्धले संसारमा दुःख छ भन्नुभयो । मानव जीवनको अभिन्न अङ्गको रूपमा दुःखलाई लिनुभयो । मानिसको बुढ्यौली र रोगको कारण हुने दुःखभन्दा समाजको वर्गीय शोषणको कारण हुने दुःख बढी भयङ्कर छ भन्ने कुरा बुद्धभन्दा २३६३ वर्षपछि जन्मनुभएका कार्ल मार्क्सले पत्ता लगाउनुभयो । बुद्धको समयमा पूँजीवादी शोषणको चकचकी थिएन, नत्र बुद्धले पनि भन्नुहुन्थ्यो होला सामन्त र पूँजीपति वर्गको शोषणको कारण अत्यन्त बहुमत कामदार जनताले भोक, प्यास, पीडा भोग्नुपरेको छ । त्यसैले वर्गीय शोषणको अन्त्यको निम्ति त कामदार वर्गले सशस्त्र सङ्घर्ष नै गर्नुपर्छ ।

यस अङ्कमा रत्नसुन्दर शाक्यको 'रूसका एक बौद्ध विद्वान युग्वेनी ओबरमिल्लर' को परिचय, न्युहो ओकावाद्वारा लिखित 'सफलताका सिद्धान्तहरू' पुस्तकबारे विष्णुगोपाल कुसीको टिप्पणी समावेश छ ।

यस पटकको अर्हत्को पृष्ठ २० मात्रै छ । आर्थिक सहयोग हुने विज्ञापन कम छ । वार्षिक ग्राहकको नामसमेत प्रकाशित गरिएको छ । मुद्राराक्षसले केही प्रभाव पारेको देखिन्छ । मूल्य रू. ३०।- ठिक्कै छ । सम्पादनमा लाग्ने सबैलाई धन्यवाद एवम् शुभकामना ।

गतिविधि

'परियत्ति पुरस्कार तथा प्रमाणपत्र वितरण सम्पन्न

भक्तपुर जेनिथ स्कूल परियत्ति केन्द्रको आयोजनमा परियति शिक्षा उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूलाई प्रमाण-पत्र तथा पुरस्कार वितरण कार्यक्रम सम्पन्न भयो।

बौद्ध परियति शिक्षाका केन्द्रिय परिक्षा नियन्त्रक श्रद्धेय बोधिज्ञान महास्थविरको प्रमुख आतिथ्यमा भएको उक्त कार्यक्रममा स्कूलका शिक्षिका गीता शिल्पकारले स्वागत गर्नुभएको थियो भने प्रिन्सिपल सुन्दर सुवालले परियति प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभयो। प्रमुख अतिथि श्रद्धय बोधिज्ञान महास्थधिवरले उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूलाई प्रमाण-पत्र तथा पुरस्कार वितरण गर्नुभएको उक्त कार्यक्रममा उहाँले परियत्ति शिक्षाले विद्यार्थीहरूलाई नैतिकवान र चरित्रवान बनाउन सहयोग गर्नुका साथै ध्यान गर्दा विद्यार्थीहरूको मन एकाग्र भई पठन-पाठमा रुचि बढ्ने कुरा उल्लेख गर्नुभयो।

परियत्ति शिक्षा उत्तीर्ण भएका दुईजना उत्कृष्ट विद्यार्थीहरू उत्कर्ष दिवाकर र सोनिया खत्रीले पनि उक्त कार्यक्रममा आफ्नो विचार व्यक्त गर्नुभयो। साथै मैत्रेय परियत्ति केन्द्रका केन्द्राध्यक्ष तिर्थराज बज्राचार्य, परियत्ति शिक्षक संचित बुद्धाचार्यले पनि बोल्नुभएको उक्त कार्यक्रममा सभापतिको आसन ग्रहण गर्नुभएका जेनिथ स्कूल परियत्ति केन्द्रका केन्द्राध्यक्ष केशव आचार्यले धन्यवाद ज्ञापन गर्नुभएको थिया।

परियत्ति पुरस्कार वितरण

मैत्रेय युवा संघ परियति केन्द्रबाट २५५८ को परियति शिक्षा उतीर्ण अएका विद्यार्थीहरूलाई प्रमाण-पत्र तथा पुरस्कार वितरण कार्यक्रम थथुवहीमा सम्पन भयो।

पञ्चशीलबाट शुरु भएको उक्त कार्यक्रममा परियति शिक्षा उतीर्ण हुनु भएका प्रशिक्षार्थी रञ्जना सुवाल, गीता शिलाकार, उत्कर्ष दिवाकर, सौनिया खत्रिका परियति शिक्षाको अनुभवबारे विचार व्यक्त गर्नु भएको थियो। त्यस्तै शिक्षिक रश्ना वज्राचार्य, लक्ष्मी चन्द्र वज्राचार्य, यवा बौद्ध पुचः का अध्यक्ष धर्म रत्न शाक्य, अभिभावकवर्ग गौरी श्रेष्ठले बच्चा देखि नैतिकवान चरित्रवान बन्नका लागि बुद्धले दिनु भएको उपदेश परियति शिक्षा पढाउनु पर्ने आवश्यकता बारे विचार व्यक्त गर्नु भएको थियो।

प्रमुख अतिथि वोधिज्ञान भन्तेले परियति शिक्षा उत्तीर्ण हुनु भएका प्रशिक्षार्थीहरूलाई प्रमाण-पत्र तथा पुरस्कार वितरण गर्नु भएको थियो। वहाले परियति शिक्षा पढनाले विद्यार्थीहरूको स्मरण शक्ति बढने, राम्रो अध्ययन गर्न सक्ने, राम्रो र नराम्रो थाहा पाउन सक्ने बारे परियति विद्यार्थीहरूको ध्यान केन्द्रीत गरी सान्दर्भिक मन्तव्य दिनु भएको थियो। उक्त कार्यक्रममा मैत्रेय युवा संघको सचिव सन्दित बुद्धाचार्यले स्वागत मन्तव्य दिनु भएको थियो।

परियति शिक्षालाई विहारमा मात्र सिमित नराखि स्कूलमा पनि पढाउने जाम्मा एभरेस्ट इङ्गलिस स्कुल, जेनिथ स्कूल, सन साइन स्कूल भक्तपुरमा पनि विगत वर्ष देखि परियति संञ्चालन हुन्दै आएको कुरा मैत्रेय परियति केन्द्रका केन्द्राध्यक्ष तिर्थराज बज्राचार्यबाट जानकारी दिनुको साथै सभा विसर्जन गर्नु भयो।

पुरस्कार वितरणको लागि परियति कितात, कापी, कलम विश्व शान्ति विहार, वोधिज्ञान भन्ते मार्फत राहतको रुपमा सहयोग प्राप्ति भएको थियो।

कार्यक्रम मेधना श्रेष्ठ र जेलिसा श्रेष्ठले सञ्चालन गर्नु भएको थियो।

त्रैमासिक "अर्हत" वर्ष ३, अंक १ देखि ४ सम्मको वार्षिक ग्राहक भई सहयोग गर्नुहुने महानुभावहरूलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ ।

१) देबसुन्दर शाक्य भ.न.पा. ८ तुलाछें मो. ९८४१२८५५७८
२) सूर्यविनायक कोल्ड स्टोर भ.न.पा. १२ बोलाछें, फो. ६६१६६६६
३) कृष्णबहादुर सुवाल, सूर्यविनायक
४) सीताराम कुम्पाख, भ.न.पा. ५ भोलाछें
५) मानन्धर हार्डवय्र सेन्टर सूर्यविनायक फो. ६६१०९४४
६) लक्ष्मीभक्त कवां, सूर्यविनायक
७) भक्तपुर हार्डवय्र सेन्टर, सूर्यविनायक, फो. ६६१६२०५
८) तुल्सीभक्त अवाल, भ.न.पा. १०, व्यासी
९) सीताराम अवाल
१०) तुल्सीलाल बासुक्ला भ.न.पा. १०, व्यासी, मो. ९८५१०६२६८०
११) विष्णु सुवाल भ.न.पा. ९ चोछें, मो. ९८४१९८७३०३
१२) विरेन्द्र सुवाल भ.न.पा. ९ चोछें, मो. ९८४१६५४२२७
१३) श्री प्राथमिक विद्यालय भ.न.पा. ५, याछें
१४) श्री नवदुर्गा क्याटरिङ्ग सर्भिस भ.न.पा. १०, महाकालीस्थान
१५) केशव दिवाकर भ.ना.पा. ८, तुलाछें
१६) हरि अवाल, सूर्यविनायक
१७) दिपा प्रजापति, सूर्यविनायक
१८) आभा प्रजापति, सूर्यविनायक
१९) रुपा प्रजापति
२०) दिलसा
२१) गोपी कृष्ण प्रजापति भ.न.पा. ९ तुछिमला-आजीवन
२२) रुसा प्रजापति भ.न.पा १ च्याम्हासिंह
२३) दैव अवाल भ.न.पा. ५ तुछिमला
२४) काजीबहादुर अवाल भ.न.पा. ५ तुछिमला
२५) नारायणप्रसाद कर्माचार्य
२६) तुल्सीभक्त श्रेष्ठ भ.न.पा. ८ सुकुलढोका, फो. ६६१०६०८
२७) विवेकमान कर्माचार्य भ.न.पा. ८ तुलाछें मो. ९८५१०३३२५२
२८) न्हुछेकुमार अवाल भ.न.पा. ९ तुछिमला
२९) छुमा गणेश सहकारी
३०) दिपा प्रजापति, सूर्यविनायक गपली भ.न.पा. १४
३१) कृपा प्रजापति भ.न.पा. ९, तुछिमला
३२) ए एण्ड ए ट्रेडर्स भ.न.पा. ११ मो. ९८५१००४९०६
३३) चिभा ज्यास: भ.नपा. ८ तुलाछें मो. ९७४१०१३१५६
३४) रामहरि श्रेष्ठ
३५) श्री सत्यनारां अवाल भ.न.पा. ९ तुछिमला
३६) श्री सिद्धि कुमार अवाल भ.न.पा. ४, कमलविनायक
३७) श्री हरिशरण अवाल भ.न.पा. ४ बेखाल
३८) रामकृष्ण अवाल भ.न.पा. ९ तुछिमला मो. ९८४१३९४९४०
३९) इन्द्रप्रसाद अवाल भ.न.पा. ४ मुल्ढोका
४०) रत्नायन ज्वलरी भ.न.पा. १५ खौमा मो. ९८४१२४६४९७
४१) सुकुल्ढोका तेल पसल भ.न.पा. ८ मो. ९८५११८३२९७
४२) प्रेमज्योती शाक्य यागु ज्यास: भ.न.पा. ८ फो. ६६१३५५३
४३) देव फामेर्सी भ.न.पा. ८ सुकुल्ढोका फो. ६६१०७२४
४४) रामगोपाल सुवाल भ.न.पा. ८ सुकुल्ढोका
४५) कृष्णबहादुर श्रेष्ठ भ.न.पा. ९ सुकुल्ढोका फो. ६६१०९५३
४६) गणेश ज्यास: पस: A
४७) गणेश ज्यास: पस: B
४८) शुभकामना फोटोकपि भ.न.पा.११ साकोठा फो. ६६११०५५
४९) रामप्रसाद प्रजापति भ.न.पा. १ मो. ९८५१११९५५
५०) विश्वमोहन जोशी
५१) शिवबहादुर खुलीमुली, गुण्डु
५२) गणेश दुवाल, कमलविनायक

५३) सूर्यभक्त त्वाती, चित्तपोल
५४) उकेश कवां, गोम्हारी
५५) समाज सुधार बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि., कटुंजे
५६) प्रकाश थुसा, भोलाछें
५७) पद्म बहादुर मानंधर, मुल्ढोका
५८) बाबुकाजी अमात्य, मुल्ढोका
५९) लक्ष्मीप्रसाद चवाल, भनपा -४, क्वाठण्डौ
६०) माधव सुवाल, भनपा-४, क्वाठण्डौ
६१) लक्ष्मीप्रसाद ह्यौंमिखा, महालक्ष्मी मो.९८४१६९२५१२
६१) सुन्दर शाक्य, भनपा-४, क्वाठण्डौ
६२) रामशरण खानीबन्जार, भनपा-३, तिनाछें
६३) न्हुछेरत्न बुद्धाचार्य, भनपा-४, क्वाठण्डौ
६४) गम्भिरराज बर्ज्राचार्य, भनपा-४, थालाछें
६५) प्रमोद उलक, भनपा-४, मूलढोका
६६) बुद्धिसागर प्रजापति, तौलाछें फो.नं. ५१२२०५५
६७) नकुल प्रजापति - तौलाछें, सूर्यमढी
६८) लालबहादुर चवाल वडा नं. १ देगइना फो.नं: ६६१६९९१
६९) जीतबहादुर खयरगोली वडा नं. १, तौलाछें मो. ९८४९३२०३६१
७०) दिलबहादुर काशिछ्वा वडा नं. १ तौलाछें
७१) देवभक्त पँच वडा नं.२, लिवाली
७२) सुन्दर काशिछवा वडा नं. १
७३) आसकुमार हयंग्व वडा नं. २, लिवाली
७४) सत्यराम ख्याजु वडा नं. २, लिवाली
७५)रत्न दुवाल वडा नं. २ लिवाली
७६) पशुपति दुवाल वडा नं. २, लिवाली
७७) कृष्णसागर कोजु वडा नं.१ तौलाछें, मो. ९७४१००७२०४
७८) कान्छा बासुकला वडा नं. ५ देकोचा, मो. ९८४१४३१४३२
७९) कमल सुवाल - भीगु ख्वप बचत तथा ऋण सहकारी संस्था
८०) हेमन्त गुरुङ्ग - मैत्री वाचनालय
८१) राजकुमार बोयजू

कुशल धर्म

१) प्राणी हिंसा हुने, प्राणमा आघात पुग्ने काम नगर्नु।

२) अर्काको शुभ र लाभमा हानी नगर्नु।

३) काम मिथ्यामा (व्यभिचारमा) नलाग्नु।

४) असत्य, मिथ्या व्यवहारमा नलाग्नु।

५) अप्रमादी भई प्रशंसा गर्न योग्य कुरोको मात्र प्रशंसा गर्ने भई झूटो प्रशंसामा नलाग्नु।

६) अरुको सेवा (परोपकार) गर्नु।

७) सबैसँग मैत्रीपूर्ण व्यवहार गर्नु।

८) सारयुक्त कुराहरूमा मात्र चिन्तन-मनन गर्नु।

९) सत्य, यथार्थको खोजमा लाग्नु।

१०) कुनै पनि कुरामा अनाशक्त भई उपेक्षा गर्न सक्नु यही नै कुशल धर्म हो।

साभार : बुद्ध र उहाँको धर्म

जिपिं आज्ञाकारी

- चन्द्रबहादुर उलक

जिमिगु देय् बुद्ध बूगु देय्
जिपिं बुद्धं प्याःपिं युद्धं ग्याःपिं
जिमिसं बुद्धया उपदेश कथं
त्यागया भावना ब्वलंकागु दु,
तरवारं पाःव पिंत स्वाँ नं कयेकाः
गण्डकी व कोशी बियागु दु,
कर्णाली व महाकाली दान यानागु दु,
उकिं जिपिं त्यागी, जिपिं संतोषि,
थःपिं सर्ग फाया ग्यने माःसां
प्रभुया सुख स्वयापिं ।
जिपिं तपस्वी
प्रभुया बरदानं म्वाये माःपिं
छलपोलं धाःथे यानापिं
आज्ञाकारी जिपिं ।
अय्सां थौं जिमिगु देय्या म्‌ लुखा
प्रभुं तिना ब्यूगु दु,
नाकाबन्द याःगु दु,
छाय् खः छु खः जिमिसं छुं मस्यू
जिमिगु छुं द्वं मदु बिद्वं मदु ।
जिमिगु देय्या लागाः
प्रभुं त्यःला काःसां मखं छु यानाःगु दु, मस्यूछु यानाःगु दु,
देय्या कलकारखाना
प्रभुयात कतिलाक मियागु दु,
वन मियागु मन बियागु दु,
प्रभुया आदेश कथं-
जिमिगु देय्या उद्योग धन्दा
दनेमफयेक जिमिसं बस्वाना बियागु दु,
जिपिं लोकतन्त्रवादी
धाम्हेसित धाःथे नागरिकता बियागु दु,
थुलि बाहेक छलपोलया सेवा
जिमिसं गुलि याये फैगु ?
थौं जिमिगु देय्या जनादेश
पनां पने मफयेक खुसिबा वःगु दु,
दिनि दिनि दिनि दिनि
युद्धया नगरा बुद्धं थाःगु दु, बुद्धं थाःगु दु ।

जि.प्र.का., भक्तपुर द.नं. १२६/२०६९/७०

अनुरोध

बौद्ध दर्शन अध्ययन समाजको सहयोगार्थ प्रकाशित
बौद्ध साहित्यिक पत्रिका **अर्हत्** त्रैमासिकको
वार्षिक तथा आजीवन ग्राहक भई सहयोग गरिदिनुहुन
पाठकहरूमा हार्दिक अनुरोध गर्दछ ।

साथै निरन्तर प्रकाशनको लागि लेख-रचना तथा
व्यवसायिक विज्ञापन दिई सहयोग गर्नुहुन
हार्दिक अनुरोध गर्दछ ।

बौद्ध दर्शन अध्ययन **समाज**

भक्तपुर, Email: arhattraimasik@gmail.com